

VIGILIA

VII. ÉVFOLYAM
1941 MÁJUS

TARTALOM:

MÉCS LÁSZLÓ: A TOLVAJ HAZATÉR

FIATAL KÖLTŐK:

CSEREI SZÁSZ LÁSZLÓ, DÉCHY LIANE, GALLAY-GAIBEL SÁNDOR, HEGEDŰS ZOLTÁN, MEGGYES ETE, PUSZTA SÁNDOR, TŰZ TAMÁS versei

VÉGH GYÖRGY: A távozó
kedveshez (vers)

BULÁNYI GYÖRGY: Magyarság
és misztika

FODOR JÓZSEF: Nyugalom, Május
elé (versek)

THEODOR HAECKER: Aforizmák

IJJAS ANTAL: Külvárosi éjszaka (regény)

HOLLÓ ERNŐ: Izzó levegőjén
a tájnak (vers)

PRIMITIV NÉPEK VERSEI: Az eu-
rópai — Szerelmi dal — Ima
fiú születésekor — Ének Er-
likhez, a Pokol Urához

LUKÁCS ISTVÁN: Felénk ilyen
az este (vers)

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG:

HEGEDŰS ZOLTÁN: Régi királyok, mai kondásfiúk.

KÖNYVEK

MAKAY GUSZTÁV: Asztalos István: Újesztendő — SÖTÉR ISTVÁN: Passuth
László: Nápolyi Johanna — REZEK S. ROMÁN O. S. B.: Mátrai László: Élmény
és mű — MEGGYES ETE: Nyisztor Zoltán: Kalandozások a Balkánon —
RAICS ISTVÁN: Tűz Tamás: Tiszta arannyal

SZERKESZTI:

MÉCS LÁSZLÓ ÉS POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

MUNKABIZOTTSÁG:

HARSÁNYI LAJOS, SIK SÁNDOR
ARADI ZSOLT, HORVÁTH BÉLA, IJJAS ANTAL, JUST BÉLA

FŐSZERKESZTŐ:

MÉCS LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ

POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik havonta 1-én, évi 500 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre belföldön 10 pengő, félévre 5 pengő. Külföldre:
Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 12 pengő.

Vállalatoknak
évi előfizetési díj 40 pengő.

Egyes szám ára 1 pengő.

Főbizományos: Athenaeum könyvesboltja, Budapest, VII., Erzsébet-körút 7.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, IV., Kecskeméti-utca 2.
Telefonszám: 38—44—10. Postatakarékpénztári csekkszámja száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős

Kéziratokat nem adunk vissza

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban
és az Ibusz pavillonokban.

MÉCS LÁSZLÓ:

A TOLVAJ HAZATÉR*

Szombat délután volt. A Csend völgyében zenélgetett a patak, a hangulatok, színek szépsége ellopthatatlanul maradt benne, sőt a sokféle zöld közé, különösen a fák között, egyre több arany és piros színt csempézett a vénasszonyok nyara. Leginkább a vadkörtefákon s az itt-ott, mintegy vendégnek tartott nyírfákon, melyek úgy álltak a tölgyek és bükkök között, mint finom városi kisasszonyok a parasztlakodalomban. A napfényben kényesen aranylottak és a többiek mind őket nézték, — némely tölgy méregzöld szemmel — mert mintha az ugrifüles patak is nekik szerenádozott volna.

Mind e szépség ott volt, de nem látta senki. Aki ott fekdült az erdőcske szélén és mogyorót tört szét fogával, mind-ebből semmit sem látott. Mert ő volt Bida Ferenc, a falu hivatalos tolvaja, közismert nevén: Ferli. Raccsolva mondta kisgyerek korában a nevét s azóta rajtamaradt. Sőt, fiát is Ferlinek nevezték a gyerekek és a felnőttek is. Most jött a börtönből. De nem volt meghatva, a fogság nem hatott rá. A törbecsált rókára semmi hatással nincs a rács, amely mögé zárták, csak kellemetlen neki pillanatnyilag. De mihelyt sikerül kimenekednie, első ösztönös vágya a ragadmány. Az otthon? A vadállatoknak van ugyan megbúvó helyük, földbe vájt kotorékuk, de ha a zsákmány messze viszi a kotoréktól, nem sokat törődik az otthonával. A „családjáról” tudja, hogy az hozzá hasonlóan gondoskodik magáról. Aztán egyszer úgyszólván összeverődnek, találkoznak valahol.

Igy gondolt Ferli is az otthonára. Nem volt az gondolat, csak ösztönös érzés a kotorék után. Egyébként is sok minden emlékeztetett rajta a ragadozókra. Szeme szűrős és fekete volt, ragyás kis arcának összes vonásai hegyes orrban és szájban csúcsosodtak ki. Szeme állandóan lesben állt, füle egészen szokatlan finomsággal dolgozott. Vadászok sokszor látják, hogy száz lépésnyi távolságban valami hirtelen besurrant a bokrok közé. Jobb szeme volt annak a rókának! Ilyen szeme és füle volt Ferlinek. Magas, sovány ember volt, x-lábú. Tízéves korában körtét lopott egy dombon, a gazda a fiával lesben állt a fa alatt, várták, hogy jöjjön le. Ferli nem sokat gondolkozott, több mint tíz méter magasból leugrott a domb alján lévő puha agyagomladékba. Nem törte a lábát, de csontjai elgörbültek. Most ha jár, a térdei súrolják egymást, s ott mindig lyukas a nadrágja. Most is. Ez a nadrág különben csizmához passzolt volna, de az ő lábán bakancs volt. Kopott katonazubbonyt viselt és lyukas, szallagnélküli, formából kiment fekete kalapot.

* Részlet a *Hotel Ferli* című készülő regényből.

Elindult a falu felé. A kondástól megtudta a dolgok állását Hornyákot illetőleg. „No, legalább megszabadulok ettől a maflától. Úgyis ügyetlensége miatt kerültünk hűvösre mindketten”, gondolta magában.

Hornyák éppen vizet húzott a kútból s megijedt, amikor Ferli gúnyosan ráköszönt:

— Dicsértessék a Jézus Krisztus, gazduram, hallottam, hogy most már Rozikával együtt téged is vezetget az angyalka a paradicsomba.

Hornyák elképedt ezekre a szavakra. Rosszul érezte magát, de hallgatott. A baj ott volt, hogy a nyitott pitvarajtón keresztül Hornyákné is meghallotta. Kiszaladt.

— Hát inkább Rozikával fog járni, aki szent lány, s nem ilyen piszok, utolsó börtönviseltekkel, amilyen te vagy. Te világszemetje!...

Ferli gúnyosan hahotázott:

— Kezét csókolom, nagyságos asszonyom. Köszönöm a szíves fogadtatást. Hogy vannak grófi rokonai és a kedves kis princ és princessza?

Hornyákot előntötte a méreg.

— Takarodjatok ki az udvaromból. Eddig is eleget szégyenkeztem már a tisztességes emberek előtt, miattatok.

Erre persze kijött Terli, a börtönből hazatért tolvaj felesége, az asszonyok hajbakaptak, a gyerekek visítotak, s a vége az lett, hogy Hornyákék mindent kidobtak az utcára, ami Ferlié volt. Sötétedett. Ott rakták össze Ferliék holmicskájukat az eresz alatt. Egy ágy volt, rajta tarka dunyha, négy párna. Két szék, egy láda, pár lábas, tányér, vödör, csupor, pár kosár, egy kapa, három takaró és egy dobkályha, amilyen főzni is lehetett. A falusi gyerekek ott lézengtek, egy ideig szótlanul bámulták a szomorú jelenetet, aztán hazamentek. A holdsarló világított a kis családnak. Ferli nem volt leverte, Terli sem, csak épp méreg emésztette, de egyébként jól összeillettek. A legkisebb gyerek csendesen sírdogált, de amikor apja mogyorót adott neki, elhallgatott.

Azután Terli lefektette a három gyereket az ágyba, ott az eresz alatt. Maga a falhoz dőlt háttal egy takarón és elaludt. Ferli egy ideig tanácskozott Kubóval. Sugdolózva beszélgettek és pipáztak. Aztán felszedelőzködtek és elmentek egy csűrbe aludni a szalmába, Kubó még fütyürészett is ütközben.

Másnap vasárnap volt. Erősen szitált az eső. Az eresz alatt meglehetősen ázott a Ferliék holmija, de nem lehetett semmit sem tenni az ünnep miatt. A lopott szalonna-maradékból megreggeliztek, aztán ott gubbasztottak az eresz alatt. Aki arra ment a templomba, megütközött a látványon, de különösebb részvétet nem érzett. Hiszen egy tolvajról volt szó, aki most jött ki a börtönből. Nem kár a gazemberért. Bár Ferli a faluban nem igen lopott, csak a legnagyobb szükségben valami csekélységet, de azért a falu nyugtalan

volt a mise alatt. Senki sem tudott imádkozni rendesen. Vírág Gábor is szórakozott volt, majdnem belesült a prefációba.

Ebéd közben minden kékre mázolt házacskában már a Hornyákot szídták és még inkább a feleségét. A bíróné tünnetőleg ebédet küldött Ferliéknek. Litániára menet mindenki mérges megjegyzést tett Hornyákékra, akik a nyitott ablakon át mindent hallottak s emiatt a templomba sem mertek menni.

Aztán kirobbant a falu idegessége. Kvakáné robbantotta ki. A kijövő néppel Hornyákék háza elé vonult és lármát csapott. Mindenki odacsődült. Szídták Hornyákot, mint a bokrot. Kvakánének mentő gondolata támadt.

— Epítsen magának házat Ferli is és legyen becsületes ember ezután. Emberek, mind támogassuk és az Isten is megáld bennünket! Menjünk a bíróhoz, hogy adjon neki a község ingyen házhelyet!

A falu föllélegzett.

— Menjünk a bíróhoz.

A bíró borsot akart törni Hornyákék orra alá. A képviselőtestület tagjai ott voltak kéznél, jegyzőkönyvet vettek fel, háznak és kertnek való földet ajándékoztak Bida Ferlinek és családjának a libalegelő alján. Azonnal indultak is mind és velük a falu apraja-nagyja, bár az eső átjárta ruhájukat és bőrüket. Fölmentek a „fjordokhoz”. Az egyik kiugró félszigeten, két száraz árok között jelölték ki a helyet. Ott volt a pap is. Nagy öröm sugárzott az arcán: igen, így kéne egymás segítségére sietni az embereknek, de mindig! Az igazgató-tanító tréfált:

— Ferli, te leszel a legnagyobb úr a faluban, mindenkit lenézhetsz, úgy élsz majd, mint egy várúr. És még külön templomod is lesz itt feljebb a kápolnában, mint valami grófnak.

A falu hangos, jóságos kacajra fakadt ott a szabad ég alatt, mely már szintén kéken kezdett mosolyogni.

— Sőt még külön káplánt, várkáplánt is tarthatsz, ha jól megy neked!

— Igaza van, igazgató úr, — mondta Kvakáné. — de most inkább arról beszéljünk, hogyan építse fel a viskóját ez a szegény ember.

Előállt a bíró: ő a falu feje s a tenni akaró tömeg valami okosat vár most tőle.

— Köve van itt a szárazárok mélyén. Nekem a csűrépítésnél maradt két szekér vályogom. En ezt Ferlinek adom.

A nép megéljenezte a bírót. Kvakáné zsindelet ajánlott fel. Valaki szalmát a fedéshez. A pap elővett egy százkoronást és azt adta a költségekre. Liba László szénégető felajánlotta, hogy a gerendákról gondoskodik. Ez már sok volt. A tömegből kivált Csorba, a legzsugoribb paraszt, aki még soha senkivel jót nem tett, és öreg, reszketős hangon, a magános különcök piruló arcával, ezt mondta:

— Nekem van egy ajtóm, rézkilincs van rajta, vásáron

vettem régen, mikor még a házamat újra akartam építeni. Legyen a tiéd ez az ajtó, Ferli, de még ma vidd el, nehogy holnap esetleg megbánjam, mert nagyon szép ajtó.

Az emberek összemosolyogtak. Most szeretni tudták ezt a szívtelen, vén különcöt is. Volt, aki pelyvát ígért, volt, aki maradék meszet, volt, aki kályhacsövet. Vitriol Menyus, a kocsmáros fia deszkát ígért. Ezen is mosolyogtak az emberek, mert tudták, hogy lopni fogja az apjától. Macik, a hatvan év körüli szénégető, így szólt:

— Ferli fiam, holnap hajnalban kezd meg az építést. De addig laknod is kell valahol, míg a házikó felépül. Én özvegy vagyok, gyermekem nincs. Ugyis csak vasárnapra jövök haza. Eddig a sógornóm mosott rám és hozta ki nekem néha az ennivalót a hegyekbe. Gyertek hozzám lakni addig, míg az építéssel készen nem leszel.

A lelkesedés tetőpontjára emelkedett. A pap tudta, hogy ez a lelkesedés elfolyik, mint a tavaszi eső árkai a faluból, melyeken a gyerekek piros papírhajókat erэгтnek. Most úszkálnak a piros hajók a lelkesedés zuhatagának árkain. Most kell rajtuk szállítani a jóság ajándékait, mert holnap bottal sem tudja az ígéreteket behajtani senki. Így szólt:

— Emberek, ma vasárnap van. Dolgozni nem szabad. De ez rendkívüli eset. Utólag engedélyt kérek a püspök úrtól. Aki bármit is szánt Ferlinek s könnyebben szállítható, hozza az én udvaromba, még ma. Ferliéknek segítsenek a költözködésben. Maga meg Ferli, — fordult a tolvaj felé — kezdjen új életet. Ezt kívánja magától a falu jósága.

Más ember sírvafakadt volna, ha a jóságnak ilyen tavaszi csordulásait látja a lélek máskor fagyos ereszeinek jégsapjain. De Ferli csak mosolygott és úgy köszönte meg. A tömeg szétszéledt az ajándékokért. Bimbó Marcsa előreszaladt és lihegve két égőpiros muskátli virágot hozott cserépben. Odalépett Terlihez:

— Nekem nincs egyebem. Evvel virágozd ki az ablakodat, majd ha meglesz a ház.

Terli mosolygott a két virág között, melyek arcát simogatták menetközben. Így indult el a Macik házába.

A plébánia udvara pedig megtelt mindenféle limlomal. Mindenki azt gondolta, Ferli majd hasznát veszi.

Istenem, de nagy gondjai is vannak egy leendő háztulajdonosnak! Milyen jó volt eddig a tücsök-élet. Mások verejtékes gondjai, kenyérharcai, vetései, lóheréi között vígan füttyűrészelt ez a Ferli, sohasem tudta, mi a gond, a baj, a tervezgetés láza, az éhségtől való félelem. Élelmét ott vette, ahol találta, mint a tücsök. Sohasem törte a fejét semmin. Mindig tudta, mit kell csinálnia ebben vagy abban a pillanatban, mint a nagy Természet állatai. Képzelete nem volt, tehát nem tudott szenvedni. Mert csak az szenved igazán, akinek fantáziája van. Hát Ferli most sem szenvedett, csak furcsa volt ez a helyzet a szép, kedves tücsök-élet után. Milyen buta dolog is a jóság! A falu, a maga jóságával, bele-

kényszeríti a felelőtlen tücsköt, hogy most már szorgalmas hangya legyen belőle. Építse meg a házát.

Hát hozzá is fogott. Két szakembert hívott meg napszám-
ba, majdnem ingyen. Az egyik az öreg Rozum Pista bácsi.
Valamikor híres kőműves volt, a falu legtöbb házát ő építet-
te. Most nyolcvannégy éves. Jó gyermekei, unokái vannak,
nem engedik már dolgozni a reszketős kezű öreget. Pedig
hogy szeretett építeni! A kőműves az Isten végtelenségéből
pár méteres darabkát bekeretez a véges emberke számára.
A végtelent nem lehet kimelegíteni. De egy kis szobát az er-
dőből hátton hozott rőzsével is kimelegíti a szegény zsellér.
Ez a kőműves munkája. Most azt mondja a családjának:

— Engedjétek meg gyermekeim, hogy életem utolsó há-
zát ingyen építsem, úgy, mintha magának Jézus Krisztusnak
építeném.

A család ellenkezni próbált.

— Gyermekeim! Építésből szereztem nektek házat, ker-
tet, földcsékét. Én is voltam fiatal. Bűneimért hadd vigyem
tenyeremen a Ferli házát az Isten ítélőszéke elé.

Rozum bácsi így nekifogott a munkának.

A másik mester Kozarik Vince asztalos volt. Értett az
ácsmunkához is. Rendkívül hegyesre pödört bajusszal járt és
magyar nadrágban, magyar sujtásos kabátban, fekete, cso-
korba kötött nyakkendővel, csizmásan. Valahonnan a zipsze-
rek közül vetődött ide, beszélt valamit németül s a magyart
rettenetesen törte. Legjobban szlovákul tudott, de hacsak te-
hetett, magyarul beszélt. Ha kicsit ivott, duhaj magyar nótá-
kat énekelt. Versekét is írt, persze magyarul. Egyik versének
ez volt a címe: „Belzebub pirongatása”.

Hát Ferlinek szerencséje volt vele: napi öt koronáért
vállalta, hogy Kubó segédletével megcsinálja a gerendák,
szarufák, lécek ácsmunkáját.

Volt elég munkáskéz is. Az egyik követ hordott a vízmo-
sásos árok mélyéről, a másik jó agyagos földet, malterozás-
hoz, mert a mész csak a fundamentumokra volt elég. A har-
madik adogatta a nehezebb köveket a reszketős kezű Rozum
bácsinak. A vályogvetők kész vályogot hordtak, mert a pely-
vát megkapták Ferlitől.

De azért elég szaladgálni valója volt Ferlinek, miközben
lázasan folyt a munka és Kozarik ugyancsak faragta félel-
metes bárdjával a gerendáknak való tölgyeket, hol nótázva,
hol életbölcséletre tanítva Kubót, persze magyarul. Kevés a
gerenda. Még egyet kell keríteni. Kevés a szarufa. Honnan
vegye? Hát Isten raktárából. Nagy az erdő. Éjjel kiszagol-
ták Kubóval a száraz gerendának valót és hazacsúsztatták.
A lécnak való hosszú vékony nyírfákat is. Szép, izgalmas dol-
gok voltak ezek, míg a kis Ferli a cseh erdőőr házatáján posz-
tolt, nem jut-e eszébe utánuk lesni.

Csak egyszer történt baj. Erősen fújt a szél. Rozum bácsi
eppen kanalazott a vakoló kanállal, amikor egy suhanc a fal
elé állt röhögve, háttal a szélnek.

— Mit állsz oda, te? — kérdezte Rozum bácsi.

— Felfogom a szelet, hogy el ne vigye a maga falát.

Hát erre éktelen dühbe jött a hajdan híres kőműves. A vakolókanál tartalmát a legényke arcába öntötte, aztán öszszegöngyölte kötényét és lassan, könnyes szemmel, reszketősen hazament. Ferli hiába próbálta engesztelni. De a pap, aki értesült a történekről, addig beszélt Rozum bácsinak, míg az visszament a munkához.

Terlinek is melege volt nagyon. Eddig háziasszonyi működése abból állt, hogy megfőzte a habart paszulyt egyszer reggel, az eltartott estig. Folyton jártak rá a gyerekek. Hetenkint egyszer kimosta a váltanivaló fehérneműt, hogy vasárnap tisztába tudjanak öltözni. Vagy fáért ment az erdőbe. Nem erőltette meg magát eddigi életében. Most meg nyolc-tíz emberre kellett főznie, sőt minden harmadik nap meleg enivalót kellett vinnie a hatvannégy éves Maciknak, a szénégetőnek. Dolgoztak mind, még Kubó is, akivel először történt meg csecsemőkora óta, hogy négy hétig otthonmaradt. Kozarik mester meg is dicsérte Kubót ebédnél:

— Te Kubó, nem is gondoltam, hogy te ilyen rendes legény vagy. Akár meg is házasodhatnál.

Az egyik lány megszólalt:

— Kubó nem akar minket, mert neki van valahol Kaszán kalapos, rövidre nyírt hajú nagyságája.

— Igaz ez, Kubó?

— Igaz hát.

— Hát én csak egyet mondok neked, Kubó. Ha nagyon okos ember akarsz lenni, végy feleségül egy nagyon tüzes, nagyon helyes, nagyon nyelves lányt, de sohasem rozsdás szekeret ócskavasért!

— Miért Vince bácsi?

— Hát idefigyelj. Ha feleséged összeszid, egy hétig fogsz gondolkodni azon, hogy miért szidott össze. Gondolkodás közben kiélesedik az eszed. Ha egyszer jól pofonút, egy hónapig fogsz elmélkedni azon, hogy mi a fenének vetted el! Most nézd ezt az ácsfejszét: milyen éles lenne ez, ha egy hónapig fenem? Ilyen éles lesz a te eszed. Ha aztán egyszer belédug, egy egész életen át fogsz spekulálni rajta, miért vetted el. Úgy megokosodsz, hogy egyetemi tanár lehetsz majd Prágában.

Igy vidámságból, áldozatkészségből, jóságból, szeretetből felépült a Ferli háza, nem egészen két hét alatt. Igaz, egyetlen szoba volt az egész, pitvar és kamra nélkül, de melyik szegény embernek van ilyen háza. És milyen keservesen fizeti más az árendát. A falu felé néző oldal ki volt megszelve, a többi három csak sárral volt körülvakolva, mert több méz nem állt Ferli rendelkezésére. Ami a háztetőt illeti, hát az mulatságos háztető volt: a falu felé néző részt cseréppel fődtek, — ennyire futott a bíró ajándéka — a keleti oldal zsindeles volt, mert a kápolna felé ott vezetett az

út, a „fjordokon” túl, s látni lehetett. Az északi oldalt, ahol a kápolna volt, szalmával fedték be, mert onnan is sokan láthatták. Hanem a nyugati oldal már nagyon tarkán festett: fedte azt deszka, mellette pléh s mellette kátránypapír. Nyugaton nem volt út, csak a nyíresek birodalma kezdődött.

Rozum bácsi az utolsó vakolásokat végezte a ház hátulsó falán, amikor a plébános eljött megnézni a remekművet. Ott pipázott Kozarik is. Megszólint:

— Csudara tecik nekem ez a hazacska, nacsagos ur, nem is megalmodna miér?

— Hát miért, Kozarik úr?

— Mir? Hat azir, mert Budapest feli nezi, mint a mohamedan Meka feli.

— Ejnye, miken jár a maga esze, — nevetett a pap.

Ferliék cipekedtek. A férfi jött a legnehezebb teherrel, utána Terli. A kis Ferli egy széket hozott, mögötte a kisebb fiú egy lábost és a legvégén piros viganóban a szőkehajú, dundi hároméves kislány, egyik kezében rongybabájával, a másikban egy lyukas nagykarimájú szalmakalappal.

Nagyot fújt Ferli és letette a poggyászát. A plébános ragyogó arccal nézett a kis családra.

— No, Ferli, póruljána, ha úgy összeveszne a faluval, mint Hornyák a cigány komájával.

— Hogyan?

— Hát összetűztek és eljött hozzám, hogy töröljem ki nevét az anyakönyvből, mert ő nem lesz ilyen piszok embernek a komája.

— Vissza akarta venni a komaságot?

— Vissza az. Most képzelje el, hogyha maga összeveszne a faluval és mindenki visszavenné innen, amit a házacskájához adott.

— No, az kutya dolog volna.

— Hát éppen azért legyen jóban mindenkivel, ne sértse meg a falut, amely olyan jó volt magához. A falu azt kívánja magától, hogy ne lopjon többé.

Ferli ránézett a papra és nevetett. Aztán megnézte a két karját. Ezek most munkanélküliek lettek. Igen, hacsak nem muszáj végleg, nem fog lopni. A pap megértette mosolyát.

Amikor a pap hazafelé tartott Kvakanéval, észrevette az utolsó „fjord”-kiugrón az új építkezést.

— Ki építi azt a házacskát?

— Nem ismeri főtisztelendő úr? Havrika, a hadirokkant. Megvette a falutól azt a kis haszontalan földdarabot, nagyon olcsón kapta. Kedvet kapott Ferlitől, azért jött ide.

— Honnan van pénze rá?

— Van annak összegyűjtve. Legszebb legény volt ez valamikor a faluban. Szerelmes volt belé a tanítóné is, nem ez a Kondorné, egy másik. Férje megverte, mégis vesződött utána. Mikor a legény aratott, piros kendőt kötött a fejére, mint a többi marokszedő lány és beállt markot szedni utána. Nem volt annak szégylene. De a fiúnak se. Ez volt az utolsó

aratásuk. Akkor tört ki a világháború. Tövestül tépte ki a gránát mind a két karját. Meg is vakult.

— Szegény ember.

— Hát így büntet az Isten a bűnökért, főtisztelendő úr. Ha beszélni tetszik velem, ő maga is elmondja, miért járt így. A legjobb az, hogy amikor hazajött, a legmódosabb gazdák lányai házassági ajánlatokkal ostromolták. Ötszáz korona rokkant-segélyt kap havonként. Mit kell a hegyekben dolgozni a szénégetőknek, míg ennyi pénzt együtt látnak. Kapott is egy csinos feleséget. Most az összegyűjtött pénzből házat épít.

A papnak összefacsarodott a szíve. A vak rokkant ott állt a magasban, katonasapkával a fején, panyókára vetett kabátja ujját kislánykája fogta. Fülével *nézte* az építést. A kis gyermek vigyázott rá, hogy be ne lépjen valami gödörbe.

Az alkonyodó égen kirajzolódott szomorú, fekete alakja. A pap elfordult és hazafelé sietett, de érezte, hogy nő, nő a háta mögött ez az égett arcú rokkant, nagyobb már a hegyeknél is, mint egy éjgigérő madárijeszítő az emberi boldogság zöld vetéseiben. Kabátja ujját szél lengeti, emberi remegések sóhaja. Hiába, az ágyúgyárakban gonosz tűz-madarak tojásait gyártják, melyek egyszer kikelnek s el fogják pusztítani újra az emberi élet legszebb vetéseit.

Mécs László

VÉGH GYÖRGY:

A TÁVOZÓ KEDVESHEZ

Koszorús hajadban
elvitted reményem,
oly árván maradtam,
kifosztva, szegényen:
könnyű szél futását
egek villámlását
én már el nem érem.

Hiába daloltam
bűvös fényességéd,
hiába dúdoltam
nem múlt zenéket:
könnyeim hullása
kedvem lankadása
kedvesebb tenéked.

A felhős tavaszban
most itthagytál engem,
hiába hordoztam
villanó szememben
a lombok hullását,
őzek bánkódását,
jaj, itthagytál engem.

Koszorús hajad volt
csöndes szenvedélyem,
csillagos szemed volt
minden ékességem;
s most itthagytál engem
bántó kétségemben,
földi fényességem.

FIATAL KÖLTŐK

CSEREI SZASZ LASZLÓ:

MIRE A NAP ELJÖN...

Messzi nézek,
köd zár minden
utat.
Ködsűrűje
gonosz arcot
mutat.

Holdkaréjtól
bűvös erőt
kérek:
hideg holdfény
dob karomra
féket.

Kacrom fenem,
gonosz felé
lépek:
kacrom hegye
mellembe ver
léket.

Fejszét fogok,
holdkaréjba
vágom:
fejszém éle
repszti bé
lábom.

Napot hívom,
de buggyan már
vérem:
s mire eljön,
szerte fut a
réten.

MESE

Házam he lenne s benne te,
hold ragyogna
felette,

gyémánt mókus, ki tündér volt
csenne neked
mogyorót,

szarvas lesne be ablakán,
felkölt-e a
királylány,

meséből szökött fenevad
hozna mézet:
aranyat.

és bársony szirmú kék virág
fonná körül
szép bokád.

DÉCHY LIANE:

ÉRZÉKENYSÉG

Engem nem rejt a messzeség.
A két szememben benne ég

a lárma és a csend elér
s e vad világ kezembe fér,

s mint mély kutakban, gyűrűt vet
az egyre hulló gyűlölet.

mert semmi kincse nincs velem
és minden könnyét ismerem.

Fülemben durva gépzaj cseng
s szent Dávid hold-zenéje zeng,

Az esti fákkal gyászolok,
mert bennük annyi vád zokog.

A hangom is, ha vallana,
esőknek pergő dallama

rejtőzne benne, s hány ütés,
hány hullócsillag-esküvés,

hány sors és mennyi méla táj,
hány durva pásztor s néma nyáj,

s az is, ha sír egy kisgyerek.
A lélek bennem is remeg,

és én oly védtelen vagyok,
elérnek mind a bánatok.

Az állatnak is odva van,
de én hol húzzam meg magam?

Ó szőlődombok rejtsetek,
ó bánatok felejtsetek,

ó esti szél te símogass,
ó csillagfény, te hívogass,

ölelj magadhoz lenge lomb,
lágy éneked fülembé zsong,

s elalszom tán és álmodom,
hogy holdezüstitté változom.

GALLAY-GAIBEL SÁNDOR:

PROGRAMM

Díszes kalapban
tisztelni fejet,
kullogni hátul
begyések megett, —

papír-ladikkal
mélyvízre szállni,
könny óceánján
mosolyt halászni, —

sívó homokba
teli tenyérrel
magvakat vetni
hetente hétszer, —

birokra kelni
vassal, viharral,
apró kavicsba
botlani jajjal, —

festeni vaknak,
süketnek szólni,
látatlan elé
virágot szórni, —

lidércek csábját
követni meddőn,
süppedni lábba,
zuhanni hegyről, —

megnyesett szárnyal
vergődni porban,
álmot keresni
asszonyban, borban, —

s mindig, mindenben
egyedül lenni:
íme, a program
mindössze ennyi...

HEGEDŰS ZOLTÁN:

BALJÓS TAVASZI ÉJ

Télen a fák oly boglyosak!
Tavasszal frissen lombosak,
a hegyek pirossal fénylenek,
s ezüstöseks az éjjelek.

Télen az ember hallgatag,
mint aki magára marad,
merőn a szurkos égre néz
s beszövi ajkát a penész.

A földek párásan alszanak,
csikorgó vaslemez a nap,
rozsdás fényt vet az ugaron
s lenyugszik messze nyugaton.

Télen oly hallgatag a Föld:
s egy éjjen kizsendül a zöld,
a bokrok rügyeket hajtanak
a szikrázó holdas ég alatt,

s úgy sugároz be ragyogón
ezüstje majd az utamon,
míg érted aggódok hazám,
egy baljós tavaszi éjszakán.

MEGGYES ETE

TU ES SACERDOS!...

Szerettem volna lenni én is szent,
akit körülfog titkos, vén kolostor,
s puha kezében leng liliom-ostor,
amellyel rontást, ártást szerte űz,
és homlokára hajlik rá a Szűz...

Szerettem volna áldást osztani
Istenbe békült két kezemmel én is,
ha összültünk szent Ige-pihét,
Istenhez szállót együtt fosztani...

Szerettem volna sok testvér közt járni,
midőn virágos úton az ünneplő
tömeg között vezet a stóla-gyeplő...

És elmúlt... elmúlt a kolostor
tömjénes füstje, zsolozsmás zenéje,
de szívemben az Isten itt dalolgat,
hogy zsolozsmáját mindenha zenélje,
mert lettem költő: Isten véres papja,
akit belülről kent titkos kenettel
s megáldott jót és bűnt látó szemekkel
és titkosan magához mágnesez...

Lettem a szürkéek Istenének papja,
aki a fényt rejtett csatornán kapja
felkenetlen és érdemetlenül.
Bennem pislog az Isten kis kanóca,
s bolondos lelkem, Notre Dame bohóca
Istennek néha nótát hegedül...

PUSZTA SÁNDOR:

KÁNAI MENYEGZŐ

Rozmaring volt a vázákban szerte
Kána felé halkán jött az este

Lent a tavon rozsdaszín vitorlák
Hallgattak az édes szikomorfák

Jegyesházon ujjongott már a zár
Egymás kezét fogta a mátkapár

Hosszú hajjal jött s amerre ment
Összesúgtak: eljött, eljött a szent

Szólt a zene, víg tamburák, dobok,
És ekkor történt, boruk elfogyott...

Ezt nem felejthetik el, soká nem,
Holnap nevet rajtuk Jeruzsálem!

Rozmaringok ájultak az estbe
Szemével a vödröket kereste

Holdfényben áztak lent a vitorlák
Suttogtak a sápadt szikomorfák

Mosolygott... Vödrökre nézett újból
S asztalfőn vöröslött az új bor...

TUZ TAMÁS:

CSALOGATÓ

Ha elfáradtál, jöjj velem,
lábunk alatt a fű szelíd,
kék pára leng a zöld hegyen
és nézd: a fenyves egyre hív.

Vagy szebb lesz itt a hegy tővén,
hol tiszta víz fut, lágy patakok,
szarvas hajol a hab fölé
és zsenge nyárfák állanak.

Figyeld ott fönn a réti sast,
átíveli a kék eget,
a gyenge füvet is kutasd,
hol fáradt lábad lépeget.

Vagy üljünk le a pázsitra
és nézegessünk szerteszt,
míg vállaidra ráhajtja
a margaréta szép fejét.

BARACKFAVIRÁGDAL

Még az éjjel
húzta széjjel
hószín fátyolát,
míg az álom
szótt a fákon
menyasszonyruhát.

Elbűvölten
ült a zöldben,
hallgatott a szél,
most a hajnal
omló hajjal
lassan útra kél.

Rámhajolva
oldja, bontja
illatát az ág,
elkeverten
leng a kertben
s már suhan tovább

Ifjúságom,
hószín álom,
illatos barack,
el ne tűnjél
lengé tündér,
tiszta, szép tavasz!

Katasztrófák és kudarcok lelkiismeretvizsgálatra, önmagunkba tekinteni készítenek. Így van ez az egyesek életében, de így van a nemzetében is. Súlyos nemzeti megrázkódtatások vetették fel nálunk és másutt a lelkekben a nagy kérdést, mely a magyarnak így szól: Mi a magyar? Az utóbbi évtizedekben több oldalról indult meg a feleletadás. Karácsonykor épp ezen a címen jelent meg önvizsgálatunk eddig legnagyobb szabású mérlege, a Szekfű Gyula szerkesztette *Mi a magyar?* Tizenhárom tanulmány, tizenhárom oldalról végzi el ezt a munkát. Sok kérdésre kaptunk feleletet, de maradt válaszolatlan is. Ilyen a miénk is: *Misztikus-e a magyar lélek vagy sem.*

Ha kimerítő feleletet erre nem is kaptunk, hozzászólásokat akár az említett műben, akár másutt találunk. Sőt elég sokan is hozzászóltak katolikus és protestáns oldalról egyaránt. Lássunk tehát néhányat e hozzászólásokból! *Prohászka Lajos* nagyhatású tanulmányában, A vándor és bujdosóban a magyar lelket a „finitizmussal” jellemzi, „kozmosz lezártágúnak” mondja, mely „idegenkedik mindattól, ami problematikus, ami megoldatlan és vállalkozásra készítő”. Szembeállítja a német lélek „örök változásban örvénylő és a végtelen felé ívelő életformáját a magyar finitizmusnak nyugalomról és állandóságról tanúskodó szellemével”. Ez a kép gyökeresen ellenkezik a misztikus lélekével. *Babits* nem fogadja ugyan el ezt a képet, de a mi szempontunkból ugyanoda jut, ahová *Prohászka*, csak hogy ő nem látja oly felette nagy hiánynak, hogy a magyar „nem nyújtózik minduntalan a messzeségek felé”, miként a német. A magyar lélek jellemzője a „megnyíltság”, mely kaput nyit minden eszmének, de „nem ült fel, nem ugrott be” egyiknek sem. „Semmiel sem sodródik a végtelékig. A rajongó aszkéta s a bogaras könyvember, *Savonarola* vagy *Don Quijote* egyik sem magyar típus.” Ez a tárgyilagosságnak, mindig hűvösen szemlélőnek festett magyar léleknek a típusa megint csak minden ízében ellenkezik mindazzal, ami misztikus.

Az ezek után említendő vélemények bővebben is kifejtik azt, ami azokban inkább elvi jellegű. *Viski Károly* a magyar léleknek a vallási elmélyülés iránti teljes érzéktelenségéről tesz tanuságot: „Az elvontságok iránti érzéktelenség, a tépelődés, a lelki elmerülés, rendszeres elmélkedés iránti hajlam teljes hiánya” jellemzi a magyar lelket. A sok felhozott igazolásból csak egy mondatnyit: „Hogy mi van a mise szövegében, az evangélium mely részét mikor miért olvassák — ismeretlen rejtelem; hogy a prédikációnak mi volt a lényeg-

ges gondolatmenete, keresztény erkölcsi tanulsága, elhangzás után egy fél órával senki sem tud számot adni." *Ravasz László* pedig, ki a magyarság lelkét eljegyzi a kálvinista lélekkel, mely „egyszerű, kemény autonómiát adó, eleve elrendelést hirdető”, közvetlenül is hozzászól kérdésünkhöz: „Világossága miatt idegenkedik a miszticizmustól, az értelmi miszticizmustól éppúgy mint az érzelmitől. Amaz túlságosan elvont, emez túlságosan idegen és férfiatlanul érzelmes volna számára.” Még tovább megy *Karácsony Sándor*: „A magyar vallásos élete bizonyos fokig közönyös. Isten jelenlétét csak nagy általánosságban érzi s életének legnagyobb részét tőle függetlennek tartja... Istenhez való viszonya önmagába visszatérő görbe: gyerekeké s öregek kötelessége.” Erdemes még megemlíteni *Farkas Gyula* e „közhittel” ellenkező véleményét; szerinte „költészetünk ellenkező tendenciákról tanúskodik”. Igazolásai érdekesek, már csak azért is, mert egy tíz évvel előbbi tanulmányában ő is az előzők véleményén van — de erre még visszatérünk. Legyen szabad még ehhez hozzáfűznünk egy nem a tudomány világából jövő — ha nem is közvetlen — de ad absurdum hozzászólást, *Szabó Dezsőt*: „Az első királyok... a magyaroknak csak epidermiszére tudták ráégetni a kereszténységet.” A reformáció pedig „a magyar faj reakciója volt, mely egy új és elég kényelmes cím alatt tért vissza az ősi pogány pszichéhez.” E néhány állásfoglalásból különbözőségük ellenére is kiteszik, hogy a *közhit valóban az, hogy a magyar lélek idegen a misztikától*. Feladatunk az, hogy megnézzük alaposabban: így áll-e a dolog?

Mint minden jellegtudománynak, a nemzetkarakterológiának is legnehezebb kérdése saját *módszertana*, a „hogyan fogjunk hozzá”. Németh László úgy gondolja, hogy „minden jellegtudomány összehasonlító tudomány; ha nincs vándor, nincs bujdosó sem”. Mások ezt az összehasonlító módszert alkalmatlannak találják, mert az egyiket a másik szempontjából nézi vagy megfordítva (Ravasz és Babits Prohászka tanulmányáról). Annyit mindenesetre megtanultunk *Szekfü Gyula* tanulmányából, hogy a jellem az évszázadok sodrában változik, s így a vizsgálatnak „történetinek” kell lennie. Egy elvből, legyen az a volgai lovas vagy más, nem lehet egy nép jellemét megrajzolni. Nem az ősmagyart kell minden áron megismernünk, — elegendő dokumentum híján nem is tudjuk azt megismerni — hanem a történeti magyart, akiről van elegendő ismeretünk. Hogy milyen volt a magyar anno 1000, 1400 vagy 1900. A mi feladatunk sem lehet tehát más, mint hogy a magyar szellem történeti dokumentumai alapján megállapítsuk, a különböző korokban mennyire érintette a magyar lelket a misztika. Hol található e dokumentumok? A magyarság történelmében, népi és úri műveltségében. Igaz, a történelem elsősorban életrajz és nem jellemrajz! A legtöbbet mondhatna még a magyar valóságosság története, ez azonban maig megiratlan. A népi mű-

veltség, különösen annak szellemi része, már sokat mondhatna; azonban az innen kapott eredmények történeti elhelyezése, hogy ez vagy az a középkorból vagy a barokkból való, igen sokszor problematikus. Még a legtöbb, ha nem is teljes, eredménnyel kecsegtet az úri műveltség = „magaskultúra”, s abban is különösképpen az irodalom, — elsősorban a vallásos — mely irodalom immár több mint kétszáz esztendőös multra tekint vissza és a nemzeti szellem megnyilvánulásának az utókor számára legbiztosabb szerve. Kérdezzük meg ezt az irodalmat, mit felel kérdéseinkre. Felelete, ha nem is fog minden kétséget eloszlatni, mégis jelentős.

Kezdjük középkori irodalmunkkal. A nyugati népi nyelvű irodalmak úgy indultak meg, hogy az Egyház az igehirdetéshez legszükségesebb dolgokat népi nyelven is leírta. Ez nálunk is megtörtént. Három misekönyvünk maradt meg az Árpád-korból; az egyik tartalmazza a Halotti Beszédet. A nyugati irodalmak hamarosan továbbjutottak. A IX. századból maradt ránk egy francia nyelvű vallásos vers, a *Cantilène de Sainte-Eulalie*, s az eléggé új, csak egy századdal előbb Szent Bonifác-megerősítette germán kereszténység egy hatalmas népi nyelvű eposszal, a *Heliantdal* jelentkezik, ugyane században. Ez az egyház-adta műveltség délnémet talajon olyan gyorsan megfogamzik, hogy a X. századra kivirágzik a kolostorokban egy világi betétű szellem és nyomában az antiktással kacérkodó latin nyelvű irodalom, mely szellemre visszahatásként jelentkezik a század végén az új, a *clugny*-i szellem. E szellemet német területen a württembergi Hirschau apátsága oly erőssé tette, hogy az előbb még korai-renaissance-levegőjű kolostorokon, és azokon keresztül a népen is, végigzúgott a *Memento mori* vihara; az az *Weltflucht*, mely azután mélyen belégyökerezte a nép lelkébe a kereszténységet. Ugyanez időben feltűnnek a ciszterciták és premontréiek, akik a korai középkori misztikát hozták magukkal. Ekkor azonban már a XII. században járunk, s ha hazanézzük, ott mindössze egy kis latinnyelvű legendabokrot találunk, melyet Szent István és Szent Imre szentté avatása hívott életre.

A XII—XIII. századra aztán virágba borult a középkor. A szorosan vett egyházi műveltségen kívül kivirágzott a népi nyelvű világi irodalom is. A provençe-i dal, a *chanson de geste-ek*, *Parsival*, Walther von der Vogelweide a nagy útjelzők. A világi műveltség kivirágzásával azonban együttjárt a világba való belefeledkezés. A későbbi kereszteshadjáratok elfajulása, Gottfried von Strasburg *Tristan und Isolde*-jének atmoszférája érzékelteti ezt a világias lelkületet. S a XIII. században feltűnik Assisi Szent Ferenc alakja, aki a lovagi kalandokban és szerelmekben tobzódó világ szemét a szenvedő Krisztusra irányítja és a korai középkor szellemétől elütő, új szellemet hoz, melyet, ha az előzőnek skolasztika a neve, misztikának nevezhetünk. A korai középkori szellem, a skolasztika a monachális szerzetek világnézete, a misztika

a koldulóké. Az Isten-élményben a skolasztikáé a *felve-tiszteles*, a misztikáé a *szivve borulás*. A skolasztika súlyos fogalmakkal és latin nyelven dolgozott, a misztika egyszerű szavakkal a nép nyelvén szólott. A korai középkor templomában, hol sokszor magasan állott a szentély, a pap fenséges és titokzatos nyelven közvetítette a lélek imáját Istennek; a misztika a lelket ég felé húzó templomaiban közvetlen Isten-élményhez akarta segíteni. A pompás latin nyelvű himnuszokat felváltotta az elmélkedés, mint uralkodó műfaj. Röviden: a misztika az Istenhez való közvetlen odafordulás és beléolvadás szellemét valósította meg.

E némileg hosszú, de szükséges áttekintés után, lássuk, eljutott-e hozzánk a misztika szelleme vagy sem. Tudjuk, hogy Szent Ferenc fiai már a XIII. század elején eljutottak hazánkba, gyökeret verni azonban csak a konventuális ág tudott, amely azonban hamarosan átvette az itt élő, még az előző világba tartozó szerzetesek életformáját. A másikat, az obszerváns ágat Nagy Lajos kezdte betelepíteni Boszniából a XV. század derekán. A Jókai-kódex XIV. századvégi eredetije minden bizonnyal az ő művük. E kódex azonban még jó ideig elszigetelt jelenség maradt. Kódex-irodalmunk neki-lendüléséig még egy század telik el, amikor is az obszervánsok itteni megerősödése és Mátyás szerzetesi reformjai meg-érlelik azt a kódexirodalmat, mely a XV. század végén meg-indul, gyorsan kivirágzik, de a Mohács körüli évek zivatarában késői virágként gyorsan el is hal. De ez a rövid pár év-tized is elég volt ahhoz, hogy beoltsa irodalmunkba a misztika szellemét. *Hogy a magyar kódexirodalomban a misztikának milyen jelentős szerepe volt*, annak külső bizonyítékai, hogy a kódexek legnagyobb részét kolduló szerzetesek, ferencesek és domonkosok írták; néhányat azok a régebbi rendek is, akik a nyugati szerzetesi reformot átvették. Ennek a reformnak a szelleme azonban azonos volt a koldulókéval. De magukból a kódexekből is kiderül ez. Először igen sűrűn szerepelnek bennük a középkori misztikusok (Clairvauxi Szent Bernát, Assisi Szent Ferenc, Szent Bonaventura, Kempis Tamás, Suso Henrik stb.) művei. Még pedig magyar, azaz népi nyelven, mely mint tudjuk, a misztika segítségével nyomul be erőteljesen a vallásos irodalomba. Alig van kódexünk, a bibliafordításokat kivéve, melyekben ne szerepelne elmélkedés, mely ismét a misztika sajátos műfaja. A stílus is a misztikára mutat. A skolasztika száraz okoskodásai helyett lépten-nyomon előtűnnek a misztikától fűtött lélek érzelmességének önkéntelen megnyilatkozásai, a „halmozás” és a „divina dulcedo” sajátos stílus-jegyei. Ami pedig az író, azaz a fordítót vagy még inkább a másolót illeti, tudjuk, hogy apácák voltak. A nők befogadása a szerzetekbe s ezen keresztül magasabb fokú vallási életüknek kibontakozása megint Szent Ferenc, a koldulók misztika szellemére vezethető vissza. Az olvasóról — az irodalmi viszony e harmadik tényezőjével — pedig Horváth János

megállapította, hogy kifejlődött a magános olvasó típusa, ami megint a misztika-hozta egyéni jellegű vallásossága mutat.

Kódexirodalmunk fordítás-irodalom volt. A külföldi misztikusok utat találtak a magyar kódexirodalomba, de vajjon magukkal hozták-e a misztika világnézetét és életformáját? A felelet tagadó. A szerzetesi reformok hozták azt, ami nyugaton volt. A misztika pedig ekkorra már kifáradt. Hiszen a XV. század végén vagyunk már, egy egészen új világ küszöbén és a hanyatló középkor végén. A középkor szerzetesi világában benne volt a misztika, de annak századokkal előbbi lobogása és fűtő szenvedélye nélkül. Otrokoci Nagy Gábor szerint kódexirodalmunkra már inkább a későközépkori műveltség jellemző, melybe utat talált a misztikából mindaz, ami e műveltségnek megfelelt. Fábíán István, bár a misztikának tulajdonítja kódexirodalmunk létrejöttét, szintén hangsúlyozza a misztikának „elkészt kis hullámfodor” szerepét. Azon állításának oka, hogy a misztika teremtette meg kódexirodalmunkat, talán az, hogy ő azt a későközépkori világnézetet mint a kifáradt és már erejét veszítette misztika világnézetét tekinti. *Középkorvégi irodalmunkban volt tehát misztika, de akik ennek az irodalomnak részesei voltak, tró és olvasó, nem voltak misztikusok.* Boldog Margit, a XIII. századi királyleány misztikus volt, és pedig a misztika nem mindennapi képviselője. A róla szóló legenda igen, de személye nem tartozik bele a későközépkori irodalomba és jelenségekre. Róla majd még később szólnunk.

Középkori irodalmunk vizsgálata tehát azt mutatja, hogy az a misztikus szellem, mely nyugaton századokon keresztül annyi és annyi lélekben magasra csapta az Isten-szeretet lángját, hozzánk — ha Boldog Margitra nem tekintünk — csak későn jutott el, akkor, amikor már nem volt ereje misztikus életet adni. Mégis, ami történt, nem kicsinyelhető. A szerzetek megújodása és a pálosok harmadfél százados munkája magukban is jelentős tényezők voltak nemcsak a szerzetek, de az egész magyar kereszténység szempontjából is, hiszen ez volt Szent István óta az első erőteljesebb lendítés, ami őt érte. De elkéstek. Míg idehaza a szerzetesek békesen éltek a tűnő középkori világ nálunk megnyújtott utolsó napjait, addig kinn Luther Márton áttörte már szerzetének falait és készítette azt az új világot, amely megérkezése után, minthogy a török hódítás is segített — egy-két év alatt pontot tett arra a világra, mely kolostorainkban élt. Hiába hozott Werbőczy törvényt a *pestifera lutherana heresis* ellen s próbálta személyesen is jobb útra téríteni Luthert, Mohács után egy-két évtizeddel már protestáns-világ van Magyarországon. S ha uralma a XVII. század elején meg is tört, hatása a magyar szellemre nagy volt. A protestantizmus nálunk meggyökeresedett fajtája, a kálvinizmus, bármennyire is rokon volt a misztikával a népi nyelv használatában, a misztikának nem kedvezett. *Eleve elrendelést hirdető keménységével, vallási haragjával gyökerében ellene*

volt minden misztikus szellemnek. A kor vallásos lírájának hangja, Székelyi Horváth Andrásnak, az ószövetségi átokzsoltárookra emlékeztető versei; az igazságot észokokkal kutató és bizonygató vallásos prózája, nem különben a hitvitázó drámák durva, életből vett hangja mind ezt bizonyítja. Itt említem Farkas Gyula már jelzett szavait: „A kálvinizmus lesz ettől kezdve a jellegzetes magyar vallás, a miszticizmustól idegenkedő magyar szellem kifejezője.” A protestantizmus-megteremtette irodalom a rációé volt, a szív birodalmához, ahol a misztika uralkodik, alig volt köze.

A XVII. és XVIII. században, Pázmány ellenreformációs munkájától egész a felvilágosodás beköszöntéig, azaz csaknem két századon keresztül a magyarság nagyobb részének a barokk lett életformája. Werner Weisbach szerint a barokk az ellenreformáció művészete s mint ilyen visszatérést jelent a katolikumhoz, a középkorhoz. Ez a művészetében két formában nyilvánul meg: az egyik az *athleta Christi*, a harcias hőesz eszménye, a másik a vallási misztikum iránti érzék. Az elsőnek két gyönyörű példája termett magyar talajon. Az egyik az életben: Pázmány, a másik Zrínyi eposzában: a Szigetvári hős. Loyola Szent Ignác típusa képviselve volt a magyar irodalomban, de képviselve volt-e az Avilai Sasé, Szent Terézé? Pázmány, ha van is benne érzelem, sőt mint szónoknak ez a belső feszítője, mégis az értelem, az értelmi meggyőzés embere. Ha le is tud ereszkedni imádságaiban és „a teljes Szentháromság, egy bizony Istenhez szóló alázatos ajánló írásában” a szív mélységeibe, ő mégis az érvek, a bizonyosságok, az „okok, nem okok” embere. „Távol van tőle... a század nagy szentjeinek a miszticizmusa is” — mondja róla Sík Sándor. Zrínyiben már több a misztikum. A szigetvári hős ég és föld távlatában áll. Isten indítja el a harcát, s mikor megvívta azt, az ég angyalai viszik őt oda, ahol „megesméri nagy Elohim fiát.” S ha elsősorban ő is *athleta Christi*, mégis harca „az istenséggel érintkezés misztikumába” emelkedik. Tudjuk, hogy a *Szigeti veszedelmet* kora mennyire nem értékelte. A XVIII. század derekán fedezi fel Ráday és a XIX. században sikerül végül is Kazinczynak ismertebbé tenni. Ennek az okára már Arany János rámutatott: nem állt benne a magyar irodalmi hagyományban. És valóban, a hitviták durva hangja és a széphisztoriák egyszerű, népi képzelet-szötte alakjai után túlságosan, csaknem érthetetlenül magas volt a szent hőesz eszménye a durvább táplálékhoz szokott irodalmi közönségnek.

Ha barokk vallásos irodalmunk nem is áll még előttünk tisztán — hiszen jó része még feltárára vár — annyit láthatunk, hogy uralkodó jegye az aszkétika. Aszkézis, gyakorlás, felkészülés a mindennapi élet lelki harcaira és az evílág veszélyeire volt ez a mozgatója az irodalomnak és az azt szülő szellemnek, nem az Istenben való elmerülés és a vele való misztikus egyesülése. Aszkétika és nem misztika!

Misztika csak elvétve jelentkezett, és akkor is a középkori és nem a barokk. A középkori, mely már egy-két századdal előbb sem tudta tartalmát és mondanivalóját közvetíteni. Barokk-irodalmunk legelterjedtebb műve Kempis Tamás *Krisztus követése volt*; Pázmány fordítása csak a XVII. században 6 kiadást ért meg. Ugyancsak középkori misztikát szövelt meg Hajnal Mátyás *Jézus Szívéről* szóló könyve — mely egyébként első a Jézus Szíve tiszteletben az egész világ-irodalomban — csakhogy beleolvastva azt a jezsuita aszkétikába. Mindezek *azt igazolják, hogy a magyar barokk irodalomnak kevés érzelme volt a misztika iránt.*

A XVIII. század derekán megjelenik nálunk is a *felvilágosodás*, mely katolikus és protestáns oldalon egyaránt kiöli a lelkekből az egyháziasságot. A magyar felvilágosodás azonban nem istentelen, azt még a szabadkőműves Kazinczy is szörnyű dolognak tartotta, de az egyházaktól távoltartotta magát. Ennek fejében azonban a romantika nálunk nem hozta meg azt, amit meghozott nyugaton akár a franciáknál, akár a németeknél: a racionalizmus és az újpogányság után a mélyebb kereszténység, a katolikum, a misztikum iránti vágyat. A *romantika* nálunk egészen más munkát végzett. Kiegyenlítette a katolikus-protestáns ellentétet, mely már a felvilágosodásban sem volt világnézeti, csak művelődési. *A romantika nálunk az egyetemes nemzeti érzést hozta, a vallás háttérbe szorult*; egyé forrasztotta a magyar művelődésnek immár százados, a reformációban és ellenreformációban gyökerező kettősséget. Kölcsey megérti Vörösmarty költészetében a katolikumot, Vörösmarty pedig új térítőként kiált Pázmányhoz: „Legszebb vallás a hazaszeretet.” Misztikát a magyar irodalomban e korban hiába keresünk. A keresztény vallás szerepét, a keresztény gyökereket és erkölcsiséget meg nem tagadva, de a pozitív kereszténységet elvetve, a deizmus vette át.

A XVIII. század végén elszakított fonalat egy századdal utóbb Prohászka Ottokár veszi fel. Műveivel és alakjával újból bele kerül a magyar irodalom formálói közé a vallás. Különösen sokat jelent azonban Prohászka szempontunkból: *Benne jelenik meg a magyar irodalomban a minden kétséget kizáróan misztikus!* Horváth Sándor nagy-szerű tanulmányában Prohászka specifikumának mindenki mástól megkülönböztető misztikus-voltát mondja. Prohászka a Szentlélek Hárfája volt, lelkének húrjain a Szentlélek játszott. Skolasztikának és misztikának egy a célja: a természetfeletti igazság megismerése. Útjuk azonban különböző, s Prohászka a misztikáét járta. Nem foglalta sémákba az életet; Isten-élményeihez és azoknak megmutatásához nem volt szüksége *genus proximokra* és *differentia specificákra*. Közvetlenül ragadta meg a valóságot, ahogy az előtte megjelent. Ő is azt akarta, amit a Summák, de a misztikusok eszközeivel. Teológiája zenével, dallal, a szív melegével volt telítve, nem fogalmakkal és következtetésekkel. Neki nem a

skolasztikusok veritékszagú *veritas speculativája*, hanem a misztikusok *veritas affectivája* kellett, mely az átéltség melegeivel szólt a lélekhez. Elismerte az értelem igazság-eredeztető szerepét, de többre becsülte az érzelmet. Elevenen élt benne a tudat, hogy lelkét a Szentlélek erői mozgatják: „Nőjjünk magunknál nagyobbra, legyünk Isten engedelmes hangszereivé, műszereivé, legyünk a Szentlélek hárfáivá” — írja élete végén az *Élő vizek forrásai*-ban. Misztikájának lényegét leginkább a misztikáról adott meghatározása mondja meg: „A misztika az Isten mély megérezése a világban és a lélekben; megérezése a mély kapcsolatoknak a lét és Isten között, kapcsolatoknak, melyek közelséget, egyesülést, életet mondanak.” Ezekből a szavakból is csak az szól, ami a Prohászka-kötetek annyi és annyi lapjáról, egy nagy misztikus lélek szárnycsapdosása és elfojthatatlan vágyakozása Isten felé, határ nélkül, egész az egyesülésig.

Irodalmunk e kissé fárasztó és mégis nagy vonalakban való áttekintésének legfőbb tanulsága, hogy a középkori misztika igen későn és csak ereje vesztetten, a barokk misztika mondhatni egyáltalában nem kapott helyet irodalmunkban; csupán Prohászka Ottokár hozott világirodalmi értékű, alighanem sui generis misztikát, mely azóta a magyar irodalomban mint világnézet, ízlés és forma korszakos jelentőségűvé vált. S ezzel tulajdonképpen feladatunkat el is végeztük. Említettük, hogy irodalmunkban a történeti magyar lélek leghűbb tolmácsát látjuk, s e tolmács kérdésünkre negatív választ ad: *A magyar lélek nem misztikus.*

Mielőtt a végső következtetéseket levonnók, kérdezzük meg irodalmunk egyetlen misztikusát, Prohászkaót, mit mond ő? Talán egy pár idézet is elég lesz: „Tény az, hogy a magyar szellem nem mély.”¹ — „Ez a nép nem vallásos nép, nem azt mondom, hogy nincsenek vallásos magyarok, hanem azt, hogy a nép jellemének nem kiemelkedő vonása a vallásosság.”² Majd beszél „a kereszténység kurta gyökeréről a magyar talajban” s arról, hogy „a török hódoltság vaddá és bestiálisá tette ezt a népet”.³ S végül közvetlenül is megfelel kérdésünkre: „A filozófia és a filozófiák termő talaja: a miszticizmus nem a mi hazánk... akadályozta a keresztény kulturális haladásnak s egészséges erős népléleknek kifejlesztését Magyarország helyzete is, mely Európa védőbástyájává tette a nép mellét.”⁴ Így szól irodalmunk egyetlen misztikusa, Prohászka, kinek atyja, Domonkos, cseh-német földműves szülők gyermeke, felnőtt korában került Magyarországra, s kinek anyja Filberger Anna, a valószínűleg svájci német eredetű nyitrai pékmester-lány volt. Prohászkanak anyanyelve német volt, szüleivel végig

¹ Prohászka Ottokár *Összegyűjtött Munkái* III. 17. l.

² XXIII. 242. l.

³ XXIV. 110. l.

⁴ XXXV. 289. l.

németül levelezett.⁵ Ebből pedig az következik, hogy Prohászka misztikus-volta — éppen azért, mert ő volt az első nemzedék, mely családjából gyökeret eresztett a magyar irodalomban — irodalmunk tanúsága ellen aligha szólhat.

A ténykérdés tehát eldőlt. Irodalmunk tanúsága alapján tehát valóban mondhatjuk, hogy a magyar lélek a történelem folyamán nem mutatkozott misztikusnak. Most már csak a Miért kérdése van hátra. A magyar lélek struktúrájában van-e ennek az oka vagy pedig a körülményeknek kell betudnunk? A magyar lélek eleve, lényegéből következően alkalmatlan-e a misztikára vagy pedig történelmi tényezők eredménye, hogy a misztika nálunk nem fejlődött ki, jöllehet a néplelek arra nem alkalmatlan? Erre kell még feleletet kapnunk.

Mindenesetre nehéz. Ha valahol, itt nagyon kell vigyáznunk, hogy lírai szemléletbe ne essünk. Nagy óvatosságra van szükség. A kereszténység előtti magyarság szellemi életéről, vallásáról alig tudunk valamit. Annyi bizonyosnak látszik, hogy vallása a sámánizmus volt, melytől nem volt idegen a misztika, annak természetesen pogány változata. A sámán ugyanis különböző kábítószerekkel extázisba helyezte magát s a sokszor órákig tartó élettelen, öntudatlan állapotból felébredve beszámolt a szellemekkel való érintkezéséről. Ennek a sámán misztikának a magyarság lelkében mély nyomot kellett hagynia, mert a kereszténység felvétele után négy századdal kódexirodalmunk a misztikai elragadtatásra a „réül, elrévül, rüt, röjt” szavakat használja, melyek Gombocz Zoltán megállapítása szerint „kétségtől kivevő kereszténység előtti vallásos terminológiánk maradványai”. Ennyit a kereszténység előtről.

Mikor Szent István népével felvette a kereszténységet, akkor indult nyugaton hódító útjára a clugny-i szellem, mely az ottani népekben a több százados kereszténységet elmélyítette és azokban véglegesen belegyökerezett. Ez a clugny-i szellem-megújította kereszténység hozzánk felülről jött. A királyi család, a nemzetségek megtérítése volt a legfőbb feladat, a ius patronatus alapján a kérdés jórészt már el is volt intézve. Az országban letelepedő szerzetesek — ezek voltak mindig a vallásosság kovászai — a bencések voltak. A bencések, ciszterciták és a többi azonos gyökerű, monachális szerzetek a korai középkori művelődés képviselői voltak, s ez a művelődés „főúri” jellegű volt és „fölte állott a nép nagy tömegének”. Amire jellemző példa az, hogy a nép az 1218-ban bejövő új szellemet hozó ferenceseket, akik nem mint főurak és birtokosok, hanem mint kolduló testvérek jelentek meg előttük, nem tudta megérteni, és Jordán testvért társaival együtt alaposan megütlegelve az országból kikergette. Középkori szentjeink és nagy misztikusunk, Boldog Margit, kik mind a királyi családból nőttek ki, arra

⁵ Schütz Antal, Prohászka pályája Bp. 1929. 16—18. 1.

látszanak mutatni, hogy a kereszténység igazán mély gyöke-
reket inkább csak a főúri társadalmon belül tudott eresztetni.
Mikor ezt leírjuk, nem felejtjük, hogy a tatárjárás után egy
tisztán magyar igényből fakadó rend létesült hazánkban, a
pálosoké, mely a kolostorok tömegével árasztotta el az or-
szágot. A középkori magyarság teljes egészében magáévá
tette a kereszténységet — ebben nincs kétség. Mindössze ar-
ról van szó, hogy azt az elmélyülést, mely nyugaton meg-
volt, — irodalmi jelentkezések és egyéb bizonyságok hí-
ján — nincs alapunk feltenni. A városi élet úgyszólván teljes
hiánya, a tatárpusztítás, a nagy tömegben betelepedett po-
gány kúnokkal való keveredés, mind újabb és újabb aka-
dályokat raktak a kereszténység elmélyülésének elébe úgy,
hogy kereszténységünknek igen nagy szüksége lett volna
arra, hogy a Szent Ferenc-teremtette új szellem erősebben
belegyökerezze az egész magyarság lelkébe a kereszténysé-
get. Ezt a szellemet azonban — mint láttuk — csak kétszá-
zados késéssel kaptuk meg akkor, amikor az igazi erejét már
elvesztette. A magyar kereszténység jobbára csak évszázá-
doktól legyalult formákat és életberendezést kapott Szent Fe-
renc lázas Isten-szeretetének szelleme helyett. *Mégis a kol-
duló rendek sokat tettek.* Az az ő általuk megteremtett val-
lási igény, mely kódexirodalmunkat létrehozta, a kolostoro-
kon kívül is jelentkezett. Úgyhogy talán nem egészen alaptal-
anok Pázmány szavai, melyeket egy század távlatából só-
hajtva mondott, emlékezve a régi állapotokra: „Az a mi
Nemzetségünk az-előtt oly tekéletes együgyű, áitatos Nem-
zetség volt, hogy hozzáfoghatót nagy földig nem találtak
volna”. Ebben már benne van a XVI. századnak és korának
kritikája is. A hitvitákban magasra csapott a vitatkozás
szenvedélyének láza, de vallási elmélyülést inkább csak
a hitviták lezajlása után, a XVII. században találunk. A
kemény és eleve elrendelést hirdető kálvinizmus és a török
hódoltság — emlékszünk Prohászka szavaira — nem erősít-
ették, ill. tönkretették a mélyebb ihletű kereszténységet.
*Jóteköny esőként hatott e komolyan elmélyülni nem tudó
kereszténységre a barokk beköszöntése.* Ebben is nem any-
nyira az Őt szép levél Pázmánya, hanem az Imádságos-
könyvé és a Prédikációké. Ha mindent nem is, de sokat
tett. A Regnum Marianum, a Magyarok Nagyasszonya esz-
méje, középkori katolikus multunkra való eszmélésünk, Szent
István apostoli alakjának a feledés porából való föltámasz-
tása mind e barokkhoz fűződnek. Gazdag katolikus népszó-
kásaink nagy része szintén innen veszi eredetét. A felvilá-
gosodás és a XIX. század azután félretolta a kereszténységet,
minél kevesebbet akart hallani róla. Hogy milyen sivár és
lélek-nélküli volt a XIX. század végének kereszténysége,
megkapóan tükröztetik Prohászka írásai, különösen az
1895-ből való A keresztény ébredés nehézségei Magyarorszá-
gon c. tanulmánya. Ezzel nagy vonásokban áttekintettük a
magyar keresztény vallásosság történetét.

Ez áttekintés summája ennyi: *Egyrészt nem látszik igazoltnak a magyar lélek eleve alkalmatlansága a misztikára, másrészt pedig, hogy nagyon is meg lehet magyarázni, hogy a misztika nálunk nem fejlődött ki.* Az elsőtől még annyit, hogy a mai magyar néplelek ismerőinek, — jórészt papoknak — van bizonyosságuk arra, hogy a nép lelkétől ma nem idegen a misztika. A néprajzi kutatásoknak itt még nagy feladataik vannak. Ami pedig a másikat illeti, problémánk beletartozik abba a nagy és szomorú valóságba, hogy *későn jöttünk ide, s különösen abba, hogy aránytalanul kedvezőtlen viszonyaink miatt ezt a késést igazán sohase tudtuk behozni.* Nemcsak a mély keresztény szellem nem tudott eljutni, nem jutott el hozzánk a hitetlenség, az istentelenség sem abban a mértékben, amilyenben nyugaton hódított. Nekünk nem volt Schillerünk, aki a Die Götter Griechenlandsban oly hévvel siratta a kereszténység-rombadöntötte gyönyörű pogány világot; a Pán halálán érzett fájdalmat nálunk, ha ügyel-bajjal is és talán nem is egész őszintén, legyőzte a kereszt ragyogása. De nem is támadt nálunk a lelkekben olyan szenvedélyes vágy a régi eszmények, a keresztükéreligiosum és misztikum iránt, mint ott, ahol az új tanok nyilvánvalóbban megmutathatták csődjüket. *Babits felfogása, hogy a magyarságot józan érzeke visszatartotta volna attól, hogy ezeknek a szélsőségeknek „felüljön”, nem látszik igazoltnak.* Nem hihető, hogy a magyar annyira józan, megfontolt, humanista-ízű lenne. Ha egy szellemi áramlat teljes erejében és idejében eljutott hozzánk, bizony mi is felültünk neki; jöllehet a számító ész (Széchenyi, Kemény) láthatta és látta is, hogy bajunk lesz belőle: lásd negyvenyolc és Világos példáját.

Ennek az egyébként korántsem új felfogásnak, *mely — bár kétségtelen jóhiszeműséggel — történelmi viszonyainkból adózó hátramaradottságunkat előnyös köntösbe öltöztetve nemzeti tulajdonságoknak teszi meg,* Prohászka Ottokár is megadta a választ. Samassa érsek előnyösnek mondotta, hogy nem vagyunk úttörők, hogy mindig magunk előtt láthatjuk nyugat példáját és okulhatunk belőle. Mire Prohászka így felelt: „Ezt az itt említett előnyt szívesen odaadnók egy darab úttörésért. A tört úton való kényelmes járást, amiből azonban szintén nemigen jut, becserélnők az eszme forrongásáért, a passzivitást beváltanók akcióért, hogy a lendület, az úttörés, a forrongás, az akció nyomában az igazságnak, az eszmének reakciója pezsdítené fel szellemi életünket.”⁶

Végso szavunk csak az lehet, hogy a jövő néprajzi kutatások dönthetik el ezt a kérdést, melyre az irodalom felelete a jelzett körülmények miatt nem perdöntő.

Bulányi György

⁶ X. 71. 1.

FODOR JÓZSEF :

VERSEK

NYUGALOM

Nyugalom, kívül belül nyugalom.
Csendesen forr a tavasz s az utak
Narfénytől sárgák. Ma kényelmesen
Mozgok az életemben, mint viselt,
De még jó ruhában, sehol se szorít,
Rámgyúrt. Nyugalom: lélegzik a lelkem,
Nyújtózik a napfényben, nincs, ami
Bántja, napoz a dús semmittevésben,
Magát élvez; jövő, mult neki
Meggzúnt: olyan mint tengerhullám, mely fölött
Csak az ég van s körül a vízmező,
Határtalan egysík: az örök Élet.
Nyugalom: jó a te neved, magamban
Mondom: s mintha szellő fuvalna rám,
Oly jó e vele-magamlegyezés.
Oh, nem is mondalak ki, neved el se
Gondolom, hisz tán e fuvalom is,
Mely abból belém árad, megzavarja
Sima felületed! Csak élni téged,
Kinyitott szemmel, lélegző ajakkal
Nem látva, szólva, álombamerült
Érzésekkel legjobb: nem tudni, hogy vagy,
Nyugalom! Csak a csöndben elterülni,
Mint a szfinkszek, akik az életet
Minden fogásával már vérré szűrték
S csak nézik, némán, értőn, oly mosollyal,
Mely végtelen és örök, mint a levegő,
És síma, nem változó, mint a márvány.

M Á J U S E L É

Hő reggel: mérges virággal
Telve; bódító gőzök közül
Dugja ki fejét a Nap.
A reggel fülledt félálmban
Iszom a sugarat, —
Gyöngyözik torkomban és pezseg,
Számból, boldog szememből fénypárák ömlenek.

A hajnalnak eleven gyöngye
Feltűnt, ím, a Világ kristálya,
Az üvegfényű tereken
Szántja már habfehér szárnyakkal
Az örök szerelem
Az ég láthatatlan ingású medrét,
S nyújtja a világnak életet ontó keblét!

Oh, forró világ-hő, üdvöz légy!
Nap-anya, arany-izzó tehén!
Oh, testtágító meleg.
Az ég buja lángokkal forrong
S a földből ömlenek
A határtalan párák, szerelmek,
Feléd, te világ-szülő, megtartó, te legszebb!

Fodor József

THEODOR HAECKER:

AFORIZMÁK*

*A görög, a római, az orosz, a hindu és a többi, a természetlől fogva benne él az emberben (másként hogyan értenénk meg egy Schopenhauert?), mert az ember a szellem birtokosa, és mert a szellemből, bizonyos értelemben, minden lehet. Vajjon a keresztény épp ily természetes módon él-e az emberben? Semmi esetre sem. És nem is ez az értelme a mondásnak: *anima naturaliter christiana*. A keresztény nem jelenik meg az emberben természetesen, csak mint nem velünk született fogalom.*

Hogy a nemlét is beleburkolódzhatik bizonyos értelemben az Isten teremtő tette által a létbe, ez csak a mindenhatóság számára lehetséges; de ez nem csupán a mindenhatóság remekműve, ez egyben a szeretetnek, a szeretet ontológikus túlaradásának mesterműve is. Ebben rejlik a szavakkal legkevésbé kifejezhető misztérium.

Hol van az ember otthon? Sok hely van az örök házában, és ezek a helyek egymástól különböznek. És a nagyszámú szellem nem is érezné otthon magát, ha nem ezeken a különböző helyeken laknék. De épp így, kimondhatatlanul idegenben éreznénk magunkat, ha ezek a helyek mind nem lennének az Atya egyetlen házában. Az az összhang, mely kielégül, nem az egyenlőség, hanem az isteni szellemnek élő azonossága a különböző lények hasonlóságában.

*Jó mindig mindent kimondani. Isten mindig mindent kimond. De a maga módján. Isten nyilvánvaló és elrejtőző Isten. Ő a nap és az éjszaka, és ezeken az érzékelhető képeken túl, *Deus absconditus*. Hasonlatosképpen: kell, hogy ebből valami meglegyen a bölcs és a művész lelkében, hogy hiú maradhasson ahhoz, ami lényege; hogy igaz lehessen. Mindketten hasonlítanak egymáshoz és meg-egyeznek abban, hogy nem beszélnek, nem cselekszenek és nem alkotnak homályosság nélkül. A lét tökéletességének jut osztályrészül a hegyre épült város és az Isten országának láthatatlan belsősége. Ez a két képlet nem egymást kizáró ellentmondás: csak az érzéki képzetek és a racionalizmus halott logikája látnak közöttük teljes antinomiát.*

* A nagy német gondolkodó Der Geist des Menschen und die Wahrheit c. munkájából közöljük ezeket a gondolatokat.

Nietzsche kivétel a németek között szellemi erőteljességénél fogva. Bármennyire költő is, rájött arra, hogy az értelem számára csak két lehetőség van: az istenhit vagy az istentagadás. Az állagnémet ezt nehezen érti meg. Isten van, vagy Isten nincs. De nem lesz. Minden harmadik lehetőséget, az öserdők, a mezők, az érzelemnek vallását összemorzsolja ennek az alternatívának malomköve. Isten meghalt — ez a képlet, Nietzsche helyzetéből, értelmileg megállhat. És még sem tudta elviselni. A ködbevesző fausti vallás kényelmesebb. A pantheisztikus áhitat mindig a leghatásosabb oka volt az értelem — és ezen keresztül az igazság — elhomályosulásának.

A szellemi életben az örök igazságok igazi feltámadását mindig nyomon követi ezeknek az igazságoknak fejlődése: az igazságok túlnőnek önmagukon. Szent Agoston Plátó, és Szent Tamás Arisztotelesz fölé emelkedett az igazság megismerésében.

Vannak emberek, akik fennen hirdetik, hogy soha életükben nem rettegtek, körülbelül olyan hangnemben, mint ahogy mások azt mondják, hogy sohasem fáj a foguk vagy a fejük. Az utóbbiakat néha irigylem. Az előbbieket, ha igazat mondanak, úgy tűnnek fel nekem, mint akik az emberi nem egységét köztük és köztém olyan szakadék van, hogy nem is tudok áthidalhatatlanabbat elképzelni. Nem tudok elképzelni olyan embert, aki természetesen ment volna a félelemtől: számomra az ilyen idegen. De valószínűleg csak hazudik: és akkor ismét találkozunk, hiszen minden ember hazug — és éppen azért, mert fél.

A földi emberről az az igazság, hogy rövid megszakítással állandóan üldözik és szorongatják; és az égi hajtóvadászát a pokol kutyáit is felhasználja.

A fanatizmus a mohamedán vallás lényegéhez tartozik, de nem a kereszténységéhez. Igaz, a történelem folyamán megfertőzte a fanatizmus a keresztény hitet, de csak megfertőzte. A keresztény hit igazsága, amint teljes tisztaságában és isteni fölségében megjelent, rendíthetetlenül nyugszik egy sziklán és ég a szeretettől, amely erősebb a halálnál, a földi dolgok legerősebbikénél is, — de nem fanatikus.

Aki csak egyszer tapasztalta azt a titokzatos összefüggést, amely fennáll a bánat és az ismeret között, még ha természetlől fogva gyáva és túlságosan érzékeny és gyenge is a fájdalommal szemben, bizonyos irigységet érez azok iránt, akik különleges dolgokat szenvedtek el. Mert tudja, hogy egyedül ezen az áron tapasztalnak, ismernek meg és hisznek el különleges dolgokat.

A kő nem tudja azt mondani: „Miért nem vagyok én növény?” Sem a növény: „Miért nem vagyok én állat?”

Sem az állat: „Miért nem vagyok én ember?” De az ember mondhatja (és állandóan kísértést érzett és érez ebben az irányban): „Miért nem vagyok én Isten?” Mert a szellem az ember tulajdona és egyedül a szellem tudja kérdezni a létet. A sajátjánál magasabbrendű erő hatása alatt, egy titokzatos átlényegülés útján, a kő is bevonódhatik és beburkolódhatik a növény életébe, a növény az állat életébe, az állat pedig (nem pusztán anyagi alakban, de pszichológiailag) az ember életébe, amely, bizonyos értelemben, mindent összesít magában. De mindez szükségképpen történik, mindez bennfoglaltatik közvetlenül a természetes teremtésben. Ez megtörténik, ez hat és végződik munka nélkül. Egészen más a helyzet az embernél és az embernek felsőbbrendű síkba való átmeneténél. Az embernek megadott annak bizonyossága, hogy a háromszemélyű egy Isten életében részt vehet Krisztusnak, az Isten fiának s az ember fiának kegyelme és közvetítése révén, és szabad akaratának munkája által. Ezért kérdezheti az ember szent vagy szentségtörő módon: „Miért nem vagyok én Isten?”

Zigány Miklós fordítása

HOLLÓ ERNŐ:

IZZÓ LEVEGŐJÉN A TÁJNAK

Most takarózzunk be, feleség,
mint koldusok a rossz ruhákba,
ha vihar veri fák tetejét
s villám hasít egy száraz ágba,
boruljunk összebb, vészek járnak
s a gyűlölet harangja kong át
izzó levegőjén a tájnak,
vonuljunk vissza, mint a hangyák
menekülnek föld-kupacokba,
vonuljunk mi is, magunk sorsát
védve, vonuljunk önmagunkba,
mert másfelől nem int a mentség,
szép erdők is börtönnek odva,
rémülten kókadnak a fecskék,
mintha alattunk már bolyongna
a robbanás, hogy majd kitörjön
s Hazám, téged is gyujtogasson,
testvérre és rokonra törjön,
hogy egymástól is elriasszon.
Boruljunk vissza önmagunkba,
elveszett minden drága kincs rég,
vonuljunk vissza s védjük dúltan
a gyermekünket, aki nincs még.

PRIMITIV NÉPEK VERSEI

AZ EURÓPAI

Gabin. — Nyugat Afrika.

A kék tenger partjai mellett
különös lény lakik.
A bőre, mint a só, olyan fehér,
és haja hosszú, mint réten a fű.
A föld minden fejedelménél nagyobb,
ruházata, mint a kis halaké,
a halaké, kik szebbek a madárnál.
Kertje óriási dohánylevél-erdő,
ő meg a kertje közepében ül,
a Tenger felé tekint mosolyogva
és eszik.

SZERELMI DAL

Húsvét szigetek. — Polynézia.

A nagy Vulkán barlangjában él az érintetlen lányka,
akinek a szavam adtam, aki nélkül szívem árva.
Itt állok most küszöbénél, ő magát bent pirosítja,
fehér, gyöngé, szúzi húsát kenőccsel illatosítja.

IMA FIÚ SZÜLETÉSEKOR

Egyenlítői törpe-faj. (Afrika)

A pap: A hatalmas Erőnek, ó Neked
áldozom mostan e kicsiny palántát.
Új gyümölcse ő ősi gyökerű fának.
Új gyümölcs. Új gyümölcs.

Mi gyermekek vagyunk mind.
Te vagy a mi Urunk, te vagy a Hatalmas.
Nézzél a reácsorgó vérre,
Nézzél rá, az új harcosra.
Új gyümölcse ő ősi gyökerű fának.
Új gyümölcs. Új gyümölcs.

Kórus: Nézzél reá, az új harcosra.
Nézzél reá kegyesen.
Új gyümölcse ő ősi gyökerű fának.
Új gyümölcs. Új gyümölcs.

ÉNEK ERLIKHEZ, A POKOL URÁHOZ

Sámán-ének. Szibéria.

Fénylőhajú gazdag Erlik!
Embermelle a te korsód.
Zöldszín vasból van a vérted,
Hátpáncélod barna vasból.
Fénylik szép fekete arcod,
Hajad is fénylik, és borzas.
Mindig ezüst-trónuson ülsz.
Mindig arany-párnán lábad.
Lám, mostan is jött valaki,
Kilenc lovat hozni Néked.
Kilenc kantáros paripát.
Hódolattal, ajándéknak.
Kezed, amint értük nyujtod,
Az ember eltűnt előled.
A lovak félve, ijedten
Trónod előtt leborulnak.

Antal Gábor fordítása

LUKÁCS ISTVÁN:

FELÉNK ILYEN AZ ESTE

A láthatár már elpihent:
nem szólnak a kolompok...
A néma bárányszerű is
piros szírommá omlott.

A zúgó jegenyék alatt
már egyre nő az árnyék.
Kibujt a hold. Nézd, szétfrecseg
az égi tűzijáték...

A puszták mélyén fölfakad
sok lámpa rezgő fénye.
(Visszhang gyanánt im átremeg
az álmothintő égre...)

A Tisza fölött komoran
vadludak éke gágog.
S az uti kereszt tetején
fölsír az ócska bádóg.

A boglyák sora megragyog.
(Szép ezüst pitykegombok...)
Halld: régi mondát zengenek
az ősi avar-dombok...

IJJAS ANTAL:

KÜLVÁROSI ÉJSZAKA (1931)

REGÉNY

A szomszéd asztal mellett — mutogatja Kátai a törzsvendégeket — a „Károly bácsi” kártyázik; kietlen arcú, szemüveges, őszülő, elhanyagolt ruhájú iparos, valamiféle pincéműhelye van valamelyik szomszéd mellékutcában, „jól keres”, de a felesége beteg, ő pedig itt üti agyon az éjszaka felét. Elhozza magával egyik segédjét — ugyanolyan vágású, csak nagyobb és valamivel fiatalabb, de még kopárabb ember, mint ő —, ott ül az asztaluknál a kávéháztulajdonos is és elmerülten kártyáznak. A saját helyét elhagyva ott ödöng az asztalok között egy sápadt, magas, keskeny figura, csontvázsovány fő, kőkemény pillantású szemek s vékony, a nikotintól egészen szürke száj: a „Keskeny Dani”, ahogy itt nevezik, hivatásos hamiskártyás, de az ő órája még nem jött el s tisztességes játékba „nem szállhat be”; ez szigorú elv itt. Az ő alakja körül már az igazi alvilág árad.

Ugyancsak közel hozzám, a szomszéd asztalon túl, egy kétszemélyes, egészen kicsiny asztal: „foglalt”. A szék hozzátámasztva s az alpacca-tálcán már ott áll egy kisüveg konyak. Akire vár, az éppen jön és Kátai róla is tudja, ki: Csillag úr hajdani ügyvéd, már évek óta szilenciumra ítélve, vagy az ügyvédi gyakorlattól örökre megfosztva —, mindegy. De azért zugiráskodik, tulajdonképpen nem is titokban; az alvilág tanácsadó ügyvédje, aktatáskái tele a kriminológia apróformájú, vastag kézikönyveivel és megmondja, pontosan megmondja a hozzáfordulónak, hogy amire készülnek az miféle „kockázattal” jár és meghányják-vetik a módot, amivel négyévi fegyház helyett legfeljebb kétévi börtönt kockáztat az, aki valamire készül. Az éjszakákat azért tölti itt, mert felesége elhagyta; s ő pontosan ilyenkor idejön minden éjszaka, megiszik némán, elgondolkozva, mozdulatlan, keserű és zsidó arccal két deci konyakot. A zsidó ritkán lesz megrogzított szeszivóvá, de ha az lesz — abban is végletes és mániákus.

...Csupa törött és meghasadt élet. S a zene szünetében még újabb figura jön. Apró, fáradt, kopott emberke, a télen is vékony, rövid burberry-felöltő rajta; ő is a megszozott asztalához megy — ő a „tanár úr”. Hogy miért tanár úr, azt senki sem tudja itt; engem azonnal doktor úrnak tett meg a kávéházi argo. A mostan érkező valószínűleg azért lett tanár úr, mert nagyalakú francia lapokat hoz és azokat olvassa, s az arca zöld, a vonásai fáznak. Szegény, keserű kis gnóm, itt a közelben senki sem ismeri, nem tudnak róla semmit: éjféli után kettőkor érkezik, meghúzza magát a mellék-

utcai szárny egyik ablakában, s hajnalban úgy tűnik el, mintha a távozó éjszaka foszlányaival együtt párologna bele a világosodó mellékutcába. Ki ő és hol tanult meg franciául, mi köze lehet ehhez a tündöklő nyelvhez, amelyben mintha röntgenfények gyulladnának ki a mondatok mögött, mi az, ami őt a keskeny hasábok vékony betűi mögött Franciaországhoz s a francia dolgokhoz köti? A Sorbonne padjai talán? Vagy valami párizsi proletárszálló apró szobácskája, ahol meghúzta magát, míg nappal Citroennél dolgozott? Ki tudja. Belemélyed újságjaiba és látszik, hogy abban a világban él, ami azokból életárul; most eltűnt körülötte a pesti mellékutca s ő Párizsban van: viharos ülés, szenvedélyes tárgyalások a Chambre folyosóin, nagy gyarmati botrány Indokínában, a Figaro első hasábjain Wladimir d'Ormessonnak egyik briliáns cikke, a lyoni esküdszék előtt valami proletár crime passionnel vádlottjai, egy lázasarcú, csinos, érzéki proletárleány, aki miatt meg akarták ölni egymást ketten, valami ilyenféle az, amit most olvas — és a gyönyörű Franciaország, a Pireneusok és a Rajna s az Atlanti Tenger és a Mediterránium között sötéten fekszik a téli szél koromfekete áradása alatt. Itt Budapesten egy magányos, beteg félrecsuklott élet tartozik hozzá valami módon. Talán azzal, hogy a kései latin irodalom valamelyik korának csodálatos világossága és szépsége tanította egyszer, talán valami francia asszonyszemély forró és felejthetetlen karjai ölelték, talán egyszerűen csak az, hogy ott élt egy darabig és feledhetetlen marad beteg szívének Párizs zúgása s szívének ajkai most is csak ezen a nyelven kívánnak szólni? Ki tudja! A külvárosi éjszaka, mint valami sötét áradat, láthatatlan és súlyos hömpölygése hordja ide figuráit és sodor be az ajtón egyszerre többeket. A zene újra szól, Kátai újra felment a zongorához, de nini, megjelenik Treiber zöld lódenkabátban, lilára fagyva a hidegtől és köhögösen a ködtől. Meglát és odajön az asztalomhoz.

— No, hogy megy? — Ez az ő szokott kérdése, de nem jelent semmit, sem a szavak, sem a kérdés feltevése, vagyis inkább tulajdonképpen azt akarja kérdezni, hogy leülhet-e az asztalomnál. Le is ül és rendel egy rumos feketét.

A Keskeny Dani asztalánál már kártyáznak. Megkérdezem a Treibert, kik, Kiderül, hogy romantikus volna azt képzelnem, hogy valamiféle „áldozatok”, — nem. Kicsinystíllú külvárosi sipisták mind, csak unalomból és szórakozásból játszanak. Ez az időszak olyan nekik, mint másvalakinek egy munkanélkül átlézengett délelőtt. „Még korán van.”

Már nem is lehet számon tartani az érkezőket. A majdnem üres kávéház egészen megtelt, arcok, alakok zúrzavara körülöttünk, feketék, sörök, láрма, nevetés, a zene zengése, a közeli két asztalt összetolják, két lány érkezett meg, társasággal, az egyik bundás, vékony kicsiny teremtés, arca csupa romlottság és csupa édesség, sötét haja és sötét szeme van, fülében szokatlanul nagy aranykarikák, olyanná teszik,

mint valami indián leányt. A másik magasabb, a haja platinaszőke, a szeme szürke, a pillantása fanyar és bágyadt. Treiber azt dörögögi, hogy szoktak néha iderándulni társaságok más kávéházakból is, ezek artistalányok lesznek valamelyik kisebb lokálból, ahol a műsor ilyenkor már lejár és ők idejöttek, mert itt lazább a hangulat. Az asztalok között, tálcáját maga előtt emelve, ott jár a cigarettás Klári, fiatal arca sápadt és fáradt s a nyakában aranykereszt himbálódzik pókhálóvékony fonálon, parányi aranykereszt — a Megfeszített mintha mégis itt járna-kegne valamiféle formában és jelenlétére figyelmeztetne... jelenlétére figyelmeztetne a zenén, olcsó alkoholon és olcsó vágyakon át. Mi azonban nem vesszük észre az Ő jelenlétét...

(Folyt. köv.)

Ijjas Antal

Háromházi Ferenc: Kolozsvár, Bethlen-bástya.

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

RÉGI KIRÁLYOK, MAI KONDÁSFÍŰK

Az utóbbi években egyre erősödő népi érdeklődés új mesék, új dalok felé fordította a kutató figyelmét. Bizonyára szép számmal találtak és találnak olyan mesét, mely még egyetlen gyűjteményben sem szerepel. Többek közt nemrégiben jelent meg egy könyv a *Hét bagi mese* címmel, melyben Pandur Péter mond el néhány mesét, de ezek sem az új mesék közül valók. Nem a népmesék keretéből kilépő, az évezredek motívumokat és szabályokat megtagadó új mesékre gondolunk, hanem csak annyira, amennyire egy új jellem, jellegzetes alak szerepeltetése újjá tesz egy régi történetet; egy zárt, tömör, összefogó mesestílus újjá olvaszt régi mesemotívumokat. Éppen ezt, az alkotás jelenvalóságát nem találjuk ezekben a mesékben. Feloldott régi mesék alakjainak, motívumainak, cselekményének keverése; hiányzik belőlük az egységre törekvés és az ábrázolás életrekelő ereje. Tudjuk, hogy az eleven népi szellem által megragadott mesék soha nem készülnek el „egészen”, mindig egy kicsit a felbomlás állapotában vannak, hasadoznak, új meséket csiráznak ki; az alkotásnak ebben az állandó folyamatában nem merevedhetnek meg, még akkor sem, ha éppen gyűjteménybe is foglaljuk azokat. A hét bagi mese azonban valami mást, többet árul el: a mesék nagy tömege van az erős felbomlás állapotában, annak a reménye nélkül, hogy valaha új, igazi mesékké alakulhatnának; nem a mesék, nem a tartalom, a forma bomlott fel ezúttal. Pandur Péter jó mesemondó, eleven, fordulatos, olykor ízes, de ami a mélyben történt, annak ő is csak tükörképe lehet.

A mesék szöbűvöletét megtaláljuk még, de csak úgy, mint egy ereklyét, nem mint egy eleven rítus eszközt. Rémséges alakok bukkannak fel, akiket a hős váratlanul barátságos szóval, köszöntéssel fogad, mire a szörny a szó erejétől lekötelve baráttá válik. — „Szerencséd, hogy pajtásodnak mondtál, különben elnyeltelek volna.” — És utána? A legkisebb királyfiú megy-mendegél az aranyalma után és bejut — „a kisvárosba”. Az út, melyen megy, még elvárászolt, de a királyfi már nem az úton, hanem az „úttesten” halad. Hamubasult pogácsa helyett „felvágottal” indulnak szerencsét próbálni a mese megszállottjai. Lányszöktetéskor, esküvőkor a hős „társaskocsin” utazik, sőt csukott társaskocsin. A feladat, melyet végre kell hajtania „rém nagy”; a királylány a „gangra” ül ki, mint egy szomorú kiscseléd, hogy „spekuláljon” jövője felől. A hősök, akikben az ember sorsának szimbólumait kellene éreznünk, „két órai erőfeszítési munkával” dobálják ki a sárkányokat a megszállott toronyból. De

a mesék távlata sem végtelen már. A lánya kívánságait teljesítő király „külszói kölcsönt vesz fel”, mert az állami kincstár megürült. A szállodában „cekket” fizetnek. A kon-dásfiú túljár az ármánykodó eszén, de ők így értik meg egy-mást: „kilökött velünk.”

Ezek nem maibb, élénkebb kifejezések, nem új motívu-mok. Nem vezetnek végig a mesén, nem határolják szigorú rendben a belső formát; sűrűn, szanaszét heverő hulladékok. Szerepük más: a hígító elem. A mesék a régi motívumokra épülnek, csak éppen nem szövik magukba; csak éppen kuszán lelőgnak róluk. A jószándékú csudatékony tündér még arany-tút, aranycérnát ad, hogy segítse útján a legkisebb fiút. És ha ez a varázsló tündér egy „elátkozott tábornok” is és a három testvér „altiszti iskolába” is jár és kérvényt is ír a „hadügyminiszterhez”, de mit tesz a reábízott varázskin-csekkkel, a láthatatlan köpönyeggel, a varázscsákovával, a kifogyhatatlan pénztárcával? Az eredmény silány: holtrészegre isszák magukat egy kisvárosi szállóban, pezsgővel locsolóznak, gondtalanul fizetnek a kifogyhatatlan tárcából és meg-mentik a magyar grófot, aki „elvesztette kártyán a feleségét”.

A népmesék kisebbik királyfia eddig sem csodálkozott, ha útjában a hétfejű sárkány mind a hét szájával jó zöngésű dunántúli tájszólassal, vagy éppen palóchangon szólott rá dörgedelmesen. Abban sem talált kivetni valót, ha az ő be-széde csak éppen annyira volt szép és erős, mint a faluvegi kiskondásé. A hét bagyi mese ereje az, hogy sűrű párbeszé-dek görgetik előre. Ám ezek a beszédek már nem szépek, nagyrészüik szintelen és erő nélkül való. A városiak beszéde ez, ahogy az ebédlőből a félig csukott ajtón a konyhába ki-hallatszik. A királyok kötelezőnek érzik, hogy máskép be-széljenek, mint a többiek. S mert szívük szerint nem akar-nak, úri kocsisok, városi cselédek félszeg modorában „cse-vegnek”. A költészet ezen a ponton is kiveszett a mai nép-mesékből.

A forma felbomlott és ez lemutat a mélybe, ahol a lélek és az élet más formái is bomlanak. A szellem alkotó ereje eleven, de a rázúduló új élmények, új dolgok, idegenség, csoda nélküli napok tömegével nem tehet mást: lát, figyel, felhalmoz, okosan magyaráz; bontja vele a régi formát, a magátét. Az újat csak sejthetjük, valami, ami nem is olyan új: a műalkotások már megteremtették; most érintette meg a nép lelkét, most száll le kultúrkörébe. A romantikus elbe-szélés, csodák nélkül, sok *couleur locale*-lal. Pandur Péter erről ad hírt a Hét bagyi mesében.

Hegedűs Zoltán

K Ö N Y V E K

ASZTALOS ISTVÁN: ŐJESZTENDŐ. (*Révai-kiadás.*) Miért nem születik meg napjaink paraszt-divatából az igazi, reprezentatív magyar parasztrégény? Veres Péter panaszolja egyik könyvbírálatában, hogy mai nagy parasztirodalmunkban még nem igen akadott olyan érett, tiszta parasztrégény, amellyel a világ elé állhatnánk. A megállapítás talán túlzottnak tűnik föl, hiszen Szabó Dezső és Móríc Zsigmond méltán hivatkozhatnának „nagy” parasztrégényeikre. Csupán csak az a kérdés, hogy milyen értékeket követelhetünk meg elsősorban a magyar parasztrégénytől: a falu égető szociális problémáinak tetemrehívó kikiáltását, avagy tisztán irodalmi szempontokat, a falu életének és alakjainak irodalmilag is tökéletes bemutatását? Gárdonyi idilli falu-ábrázolása után Szabó Dezső és Móríc Zsigmond, a két nagy ős, példát adott a magyar falu súlyos problémáinak nagyerejű felvetésére; de ugyanakkor saját temperamentumuk sodró hevületében mítikusá nagyították a magyar paraszt alakját, — az egyik eposzi erényekben magasztalva föl, a másik vad hibáiban túlozva el drámai hőssé. Ugyigny szimbólikus vonásokkal szőtte át a székely paraszt alakját Tamási Áron. Nyíró meg saját, érdekesen kettős, hol derűsen komikus, hol tragikusan komor hangulatában fürdeti meg alakjait. Nagyszerű művek születtek meg mindegyikük ihletéből; de egyik sem volt a valósághoz hű, a faji vonásokat és a magyar falu életét összefoglalóan bemutató reprezentatív falu-regény. A Szabó Dezső és Móríc Zsigmond nyomában járó fiatalok viszont a szociális tett szándékát túlozták el a regényben, amely elsősorban mégis csak szépirodalmi műfaj. Ők nem kívülről és felülről nézték a parasztleletet, mint például a kedves Móra Ferenc, aki talán a legélethűbb nagy regényt írta meg eddig a magyar parasztletről, hanem magukban hordozzák a belőle kiszakadt származás súlyos terhét és öntudatát. Csakhogy regényeikből kiüvölt a politikum, mert elsősorban „vezérek” akarnak lenni és nem írók, ennek pedig rendszerint a tiszta irodalmiság vallja kárát. Temperamentum dolga, hogyan mutatja be az író a falut. A magyar falu-írókat eddig vagy elsodorta, vagy idilli hangulatba ringatta a temperamentumuk.

A reprezentatív magyar falu-regény megalkotására az lesz a leghivatottabb, aki maga is a magyar faluból szakadt ki, de elfogulatlan és született író is tud lenni. Ilyen volna Asztalos István, az erdélyi irodalom utánpótlásának, a legfiatalabb írónemzedéknek legígéretesebb tehetsége. Új kötete még nem „nagy” regény, de jól mutatja írói vonásait, amelyek szép reményekre jogosítanak, ha egyszer majd nagyobb kompozícióra vállalkozik. Az „Űjesztendő” nem nagyigényűen megkomponált történet; inkább csak keresztmetszet: az erdélyi falu egy éve, a falusi szegénység gondjainak, apró tragédiáinak kedvesen felfűzött epizódjai, ízes erdélyi tájnyelven. De ezek az epizódok együttrve az élet valóságának képét alakítják ki, idilli eszményítéstől és naturalista torzításoktól egyként mentesen. Kati, a „kicsi özvegyasszony” megható önfeláldozással, folytonos sürgéssel él-hal kis családjának megélhetéséért. András, a nagyobbik fiú, ha van munka, dolgozik, ha nincs, fát, vadhúst, gyümölcsöt eszen éjjelente a családnak. A kisebbik fiúnak, Sandrinak élete, — tulajdonképen ő a kis regény főhőse, — örökös küzködés a cipőtlenséggel és ruhátlansággal. Mind a hárman

dolgoznak napestig, igazában azonban mégis abból élnek, amit összelopkodnak, hogy éhen ne vesszenek. Télen a szegény-öldő, melegedő tavaszt várják, tavasszal a cipőtlen nyarat, nyáron a munkás őszt, — és eltelik az év, mert szegénységüket derűs, örök-ké reménykedő szívvel viselik. A kis regény tele van komikusságukban is könnyes részletekkel, — ezekben rejlik Asztalos legsajátabb írói varázsa; így például a jószívűségből befogadott kis-kutya éjjel összerágja Sandri régóta vágyott, nehezen szerzett viseltes cipőjét: felejthetetlen jelenet.

Asztalos azonban egyáltalában nem anekdotázó parasztíró. A kis család sorsán keresztül mélyen belelátni a falu nyomorába, bajaiba, osztályharcaiba, gyűlölködéseibe, pletykálkodásaiba is, megmutatva, hogy a falu problémái ma mindenütt ugyanazok. Ebben Asztalos a hazai falu-regény szociális nyomdokain jár, de problémamutogatása szervesen illeszkedik bele művészi falu-rajzába. A falu életét láthatólag úgy akarja bemutatni, ahogy a valóságban van, ahogy maga is átélte. Legegyénibb hangja éppen a kedvesen derűs mesehang, amely élményi, sőt önéletrajzszerű melegséggel itatja át az egész regényt, de a szociális mondanivalót is legalább olyan hatásosan beleégeti az olvasó lelkébe, mint a főkép szociális szándékú falu-írók nyomasztó rosszkedve. A kedves, fiatalos melegség dédelgetteti vele a szereplőket, és ez avatja érdekessé a legapróbb eseményeket is.

Ezzel a valósághoz hű életábrázolással Asztalosnak természet-szerűen le kellett mondania a „nagy” kompozícióról, a szimbólikus vagy mítikus jelképekről és a kimondottan szociális programról. Minderről már csak azért is, mert tulajdonképpen egy kisleányt választott regénye hőseül. De éppen írói vonásai és nagy tehetsége biztatnak azzal, hogy kis regényeinek és kitűnő falusi életképeinek hasznos gyakorlata után egyszer nagyobb, összefoglalóbb kompozícióira is vállalkozik, és hozzájárul a valósághoz hű, tiszta és nagy magyar falu-regény megteremtéséhez.

Makay Gusztáv

PASSUTH LÁSZLÓ: NAPOLYI JOHANNA. Passuth László előző regénye, a nagysikerű *Esőisten siratja Mexikót* után kíváncsian várhattuk, mi lesz ennek az érdekesen induló író-pályának további sorsa? Véletlen, csak egyszer előforduló jótulajdonságok avatták-e a könyvet egy minden várakozást felülmúlóan sikertű művé vagy pedig mindezeknek az erényeknek forrása egy szemünk előtt kibontakozó, egyre erősebb hangú írói egyéniségben rejtetik? Az új könyv megadta a választ erre a kérdésre: a tárgy, melyhez Passuth nyúl, még az előbbinél is nehezebb, bonyolultabb, ugyanakkor azonban többet ígérő tárgy! A „középkor alkonya” s a reneszánsz első hajnala uralkodik a regény tájain, kettős értelmű fény-nyel vonván be azt. Passuth László úgy látszik készakarva keresi fel egy-egy kultúrának olyan „határhelyzeteit”, melyekben nemcsak a regényíró, hanem a kultúrtörténész is szóhoz juthat. Első regényében azt a nagyarányú freskó-technikát élveztük, mely a történelmi anyagból a legszínesebb, leghatásosabb jeleneteket tudta kiválogatni, hogy a pompázó, freskói hatások iránti irigylésreméltó érzékkel szerkeszse meg egy kor hatalmas korképét. Ami azonban az *Esőistenben* — hála az exotikum varázsának — könnyen megoldható feladat volt, az Nápolyi Johanna koránál újabb nehézségeket jelent csupán az író számára. A Giotto-t, Petrarcát és Boccaccio-t feltámasztani akaró író a történelmi regény legkényesebb problémáit lesz kénytelen megoldani. Az alkotónak több baja, mint haszna származik abból, hogy ezek a „mellékalakok” számunkra

nagyonis pontos és élesen körvonalazott életet élnek — minden erejét össze kell szednie, ha túl akar lendülni az irodalom- és kultúrtörténeti közhelyek akadályain. Passuth korokat, kultúrákat meg-elevenítő képzeletének legszebb próbája ez a feladat volt és úgy érezzük, Conrad Ferdinand Meyer óta kevés írónak sikerült ilyen fölényesen megoldania azt. Passuth korfeszítő szenvedélye szabadon tobzódik a regény hatalmas történelmi jeleneteiben és az a sürűség, az a sok összezsúfolt szín, dísz és hatás, mely egyebütt menthetetlenül összeroppantaná a szerkezetet, itt szinte a mű hasznára válik, mert a kor szellemét, rejtett lényegét lebeli magából. A regény sok helyütt áthajlik az esszé, helyesebben a történelmi tanulmány felé, anélkül azonban, hogy Passuth kénytelen lenne olyan félmegoldást választani, mely csak kielégítetlenséget hagyna maga után. A regényírónak egy kíváncsi, fürkésző, minden emberi — s főként a festőien emberi — iránt fogékony szellem sietett a segítségére. Erudíció és fikció egymást táplálják, anélkül, hogy zavarni akarnák egymás köreit s így eshetik meg az, hogy ami más írónál a mű legveszedelmesebb alkati bajának mutatkoznék, az Passuthnál a lendület igazi tápláléka lesz. A regényen végigvonuló „fortissimo“ hangnem sohasem fáraszt, a stílus itt-ott valósággal magasztos páthosza pedig a jelenetek legmélyebb lényegét hangsúlyozza ki. Az igazi, a vérbeli regényíró mutatkozik meg abban is, hogy a műben nemcsak a történelem izgalmas, hanem mindenekelőtt a történet is, melynek hol szűk keretek közé szoruló, hol kényelmesen, epikusan szétterülő folvama fölött a mult varázsa ragyog, csábító tündéri színekben.

Sötér István

MATRAI LÁSZLÓ: ÉLMÉNY ÉS MŰ. (*Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp. 1940. 200 l.*) Az emberi szellem egyik örökké égető problémája az élmény és a mű világa. Máskép beszél róla a hétköznapi nyelv, a lélekbúvár, az irodalmár és a bölcselő. Végigjárni mindegyik utat s aztán egyesíteni mindegyiknek helyes eredményét: nagyjából így foglalhatók össze Mátrai nagyjelentőségű munkáját. Hatalmas olvasottsággal, nyugodt tárgyilagossággal néz szét abban a titkos kérdéshalmazban, a teremtő szellem forrongó kohójában — ahol nem lehet szillogizmusok kipécézett útjain haladni, hanem meg kell látni az irracionálét is a legvégső fokon, a lényegében ki nem meríthető mélységben. Az egyediség lelki adottságai, az egyes művész utánozhatatlan enje és a szellemi egyetemesség közt ver hidat Mátrai az ő tipológiájával. Eredményeit rögtön gyakorlatban is bemutatja: jellemzi a „legkézenfekvőbb“ alkotástípusokat Balzac, Flaubert, Proust és Hugo elemzésében. A művészi erőt — a maga teljességében — végigelemezni nem lehet, — de lehet körötte keringeni, és egy-egy elkapott szintet lefesteni belőle. Ezt akarja adni ő is a négy nagy művész alkotástípusának leegyszerűsített megrajzolásakor. Rendszeres elemzés után jut oly elemekhez, melyeknek analóg másait a kritikus és a típusalkotó is átélheti, aztán megalkotja az egyes alkotásfolyamat rajzát, az egyedileg jellemző színek mögött pedig észreveszi az alkotástípust. Tudja, hogy az egyéniség-meghatározás — éppen a lényegében rejlő irracionálé miatt — igazában lehetetlen: mást csak külső megnyilvánulásából ismerek meg, ezekből rakom össze az egyéniséget, s aztán az egyszer meglátott egyéniség-képből magyarázom a felépítésre szolgált egyes jelenségeket. Nem is tekintve, hogy azok a jelenségek, melyekből az illető egyéniséget föl akarom építeni, sohasem elegendő számúak, és hogy mily nagy szerepe van egyetlen művész megismerésében az intuitív látásnak, — szükségem van általáno-

sabb fogalmakra (Mátrainál a „közvetlen“ és a „közvetett“-típus fogalmára), hogy csak némiképp is behatolhassak az élmény és a mű titkaiba. Így lesz a típusfogalom — kellő határok közt tartva — használhatóbb az úgyszólván körülírható egyéniség fogalmánál, így adhatjuk — a típusfogalomba beleszorított egyéniség egyedi színességének megrajzolását is. Nem lesz skatulyázás ez a munka, hanem a megértetés eszköze: tipológia: általánosabb szavak az egyetlen és az egyedi megértetésének szolgálatában. — Mátrai főnőm kritikája egyaránt szól a lélektelen természettudománynak, a túlzó szellemtörténetnek és a mai divatos bölcséleti rendszereknek. Az ő szempontjait is ki fogja egészíteni a jövő teljesebb látása, de könyvének értékes magvát, a „közvetlen“ és a „közvetett“ alkotástípus-fogalmat föltétlenül méltányolni fogja.

Rezek S. Román O. S. B.

NYISZTOR ZOLTÁN: KALANDOZÁSOK A BALKÁNON. Különös érzésekkel és gondolatokkal olvassa az ember épen manapság Nyisztor könyvét. Nyisztor Zoltán verőfényes napon indult el a különös Balkánra. A világnak utazásokban élvezetet kereső ezrei közül kevesen vetődnek el a Balkánra, legfeljebb Hellas tájai felé és a dalmát partok tájára. Nyisztorékat nemcsak az utazás örömei vezették, hanem valósággal lélektani, néprajzi és geográfiai célok is. Mindezt úgy lehetne talán röviden egybefoglalni: kötelességet akartak teljesíteni, meg akarták *ismerni* a tőzsomszédságbeli különös világot. Hiszen ez a világ számunkra nagyon sokat jelent ezer esztendő történelmünk során majdnem annyi kapocs kötött bennünket a Balkánhoz, mint Nyugathoz. Nyugat utazói számos írásban ismertették meg a magyar közönséggel Németország, Franciaország, Belgium, Hollandia tájait és népét. A Balkán azonban egy-két elszórtan megjelenő cikk vagy kisebb tanulmány kivételével elkerülte ismertető íróink figyelmét. Nyisztor kellemesen folyó, közvetlen írásban hozza közel hozzánk a közeli világot. Apró egyéni élményeken keresztül igyekszik belevilágítani ebbe az ismeretlen világba. Az olvasó nagyszerűen megrajzolt Balkán-portrét kap az írótól. Készakarva írtam portrét, mert nem a tájat rajzolja csupán; ez csak háttér, mindenütt a lelket keresi és ezt igyekszik megmutatni. A tájat a futó autóból látjuk, a lelket a megjelenő, megszólaló emberek szavából és szeméből. Mert igaza van, midőn ezt a szemléleti és szemléltető módot választja: itt a táj feszítődött a lélekbe és különösen színessé tette a Balkán lelki képét. A Karszt szkipetárja, a napfényes dalmát tengerpart olaszal kevert halászja, a bolgár hegyek rózsakertésze, az Olympos mellett régi kultúrájáról álmódzó és elomló romjaiból élő görög, a folyóvölgyek gazdálkodó parasztja mind-mind egy-egy színe ennek a nagyszerű, sokrétű arcnak. Egy csomóban most látjuk először mindezt. Kemény báró már megrajzolta ennek az arcnak egyik vonását, mikor színes kis könyvében a KOKÓ ÉS SZOKRÁTESZ-ben élvezetett bennünket a Dodekanézosz vidékére az Égei tenger örökké napfényes vizeire, apró szigeteire. Nyisztor Zoltánnak nagyszerűen sikerült megoldania a Balkánmozaik megmutatását. Fő érdeme, hogy a mozaik-valóság mögött is érezzük: a Balkán-kép és a Balkán-valóság bármennyire mozaik-egész is, mégiscsak egész: különös lélektani egész. Ma mindenki nagy érdeklődéssel és nagy élvezettel is olvassa ezt az érdekes, szép könyvet. A könyvben nemcsak a nyugtalanul utazó és kereső író látjuk meg, hanem a mesteri író is. Itt-ott már szinte zsonglőrje a tollforgatásnak: könnyedén fogja meg az olvasót és ahol más szem talán nem találna leírnivalót,

megszóllaltat mégis mindig valakit, vagy valamit. Olvas ott is, ahol számunkra talán nem irtak le semmit. Egy kaszárnya, vagy nyomorúságos őrbódében eseményeket talál, legtöbbször a történelem szemüvegén keresztül. Ez szintén nagy érdeme; a futó autóval nemcsak a Balkánra futunk egyre mélyebben, hanem az örök balkáni multba is bekalandoznunk. Nem csoda, ha a virtuóz írás ilyen nagy forgatagában olykor kis stiláris bökkenők is kerülnek. Ezek azonban olyan jelentéktelenek, hogy legfeljebb csak a kutató keresők kákáján számítanak csomónak. Bár több ilyen könyvet olvasnánk. Nagyon jó lenne, ha Nyisztor Zoltán — aki így meg tudja fogni a fáj, a lélek, a mult utazónak egyszerre adott valóságait — elruccanna olykor a magyar kis kozmosz egyes tájaira is és ilyen könyvekkel ajándékozna meg a magyar olvasóközönséget.

Meggyes Ete

TUZ TAMÁS: TISZTA ARANNYAL. (*Vigilia kiadása, 1941.*) *Jamnes* lelkének szelídsége és a korai *Rilke*-versek érzékeny szemlélődése újul meg ebben a fiatal költőben, aki már első kötetével kiforrott, teljes fegyverzetű poétaként jelentkezik. Halkszavú és szelíd lejtésű verseket ír *Túz Tamás*, tiszta muzsika ez a költészet, annyira tiszta, hogy talán nem is erről a világról való. A csend költészete, így szeretném nevezni; s aki most összegyűjtött negyvenötven versét figyelmes szeretettel olvassa, megállapíthatja, hogy milyen hangos, milyen önmagáért beszélő, milyen döbbenetes valami egy költő csendje. *Longfellow* fáradt szépségű soraira gondolok, de *Túz Tamás* verseire is áll, amit Amerika költője a csendes, egyszerű dalocskáról mond: „Halk legyen, mint a nyári zápor, Vagy könny egy bús szemem.” Ebben a csendben, a lélek lezárt és mégis mindörökké nyitott világában még testvéri szeretetben egyesül ember, állat és virág, Isten mindent átfogó, megértő és megbocsátó szeretetének fényénél. A világban rend van, künn és benn egyaránt érvényesülnek a törvények és formák. Sunt *animae rerum* — a dolgok lelkes lények ebben a különös világban. Vérébéli narancsok, rozsmaringok, illatot lehelő ibolyák csakúgy teremtményei a legmagasabb Szeretetnek, mint a dűshajú falusi leányok, nótázó legények. A kis dolgok látásához élesebb szem szükséges, mint a nagyokéhoz. *Túz Tamás*nak jó a szeme, tiszta öntudattal és elkötelező szeretettel látja a világot. Ez a világ a szeretetet meg is érdemli. Egészen közel áll még a Poverellonak, Isten szegénykéjének boldog és mindig békülékeny világához s a költő verseinek olvasása közben egészen kiesünk mai életünk zűrzavaros, vérben fetregő valóságaiból. Lehet-e költőnek ennél nagyobb érdeme? — Nem modern költő *Túz Tamás*, de igazi, de vérbeli költő, aki megiesi az őzek egy-egy elsuhanó mozdulatát, a hajnali kőd illanását, a rózsabimbók hetyke dagadozását, falusi temetések szűkszavú szomorúságát s azután mindezekről versben tesz bizonyosságot. Ahogy ő maga mondja: „A dalt, mit elregél a szívem, A szélbe sugom halkán, híven.”

Rais István

A PROHÁSZKAI HAGYOMÁNYOKAT ÁPOLJA AZ

ÚJ ÉLET

KATOLIKUS SZOCIÁLIS ÉS VILÁGNÉZETI HAVISZEMLE

SZERKESZTI ANDRÁS KÁROLY

ÉVI ELŐFIZETÉSI ÁRA 5 PENGŐ
EGYES SZÁM ÁRA 50 FILLÉR

Szerkesztőség: Kassa, Szathmári György-utca 6. sz. I. em.
Mutatványszámot a kiadóhivatal küld: Rozsnyó, Rákóczi-tér 4

A SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZMÉNEK KORSZERŰ
ÉRTELMEZÉSÉN MUNKÁLKODIK

AZ ORSZÁG ÚTJA

ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

Szerkesztik: BARANKOVICS ISTVÁN
ÉS DESSEWFFY GYULA GRÓF

Előfizetési ára egy évre 8 P, félévre 4 P, egyes szám ára 80 f.

Szerkesztőség és kiadóhiva-

tal: Budapest, VI., Aradi-

utca 8. - Telefon: 12-07-26

Nikotex * minőségben * is * Kapható!

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Posszonyi László.